

BOSSUYT Alexis

GESCHILLEN OP STRAFRECHTELIJK VLAK

***De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van
rechtspersonen voor ernstige schendingen van het
internationaal humanitair recht in het licht van de
Belgische Genocidewetgeving***

Promotor: Professor Bart Spriet

Katholieke Universiteit Brussel/Katholieke Universiteit Leuven

Faculteit Rechten – Voortgezette Academische Opleiding – Master na Master

Academiejaar 2005 - 2006

Inleveringsdatum: 24. 08. 2006

INLEIDING

1. De Belgische Genocidewetgeving heeft zich de laatste jaren ontpopt tot een bijzonder controversieel stuk wetgeving.¹ De strafbaarstelling van misdaden tegen het internationaal humanitair recht heeft in verschillende fasen vorm gekregen. Tot de wet van 5 augustus 2003 opteerde de Belgische wetgever voor een bijzondere strafwet, de wet van 16 juni 1993 betreffende de bestraffing van ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht², ook ‘Genocidewet’ genoemd. De oorspronkelijke wet bestrafte slechts de oorlogsmisdaden maar met de wetwijziging van 10 februari 1999 werd het toepassingsgebied uitgebreid zodat ook genocide en misdaden tegen de mensheid werden strafbaar gesteld. Onder hevige politieke druk werd de wet nogmaals gewijzigd door de wet van 23 april 2003 om uiteindelijk definitief opgeheven te worden bij wet van 5 augustus 2003, zoals gewijzigd bij wet van 22 mei 2006. De bepalingen van de bijzondere wet werden geïntegreerd in het gemeen strafrecht en strafprocesrecht.

2. De geleidelijke afzwakking van de Genocidewet en de integratie van deze laatste in het Strafwetboek en het Wetboek van Strafvordering kwam er vooral als gevolg van internationale politieke druk en als gevolg van interne spanningen met de bedrijfswereld.³ Hieromtrent kan ondermeer verwezen worden naar de hevige polemiek ontstaan naar aanleiding van de klacht met burgerlijke partijstelling die vier Birmanen op 25 april 2002 indienden tegen TotalFinaElf en twee bestuurders van deze vennootschap voor hun vermeende medeplichtigheid met de militaire junta in Birma (het huidige Myanmar). In de klacht beschuldigen vier Birmanen de onderneming ervan dat ze zich bij het aanleggen van de Yandana pijpleiding in Birma schuldig zou hebben gemaakt aan medeplichtigheid aan misdaden tegen de mensheid (gebruik van dwangarbeiders door de vennootschap en haar bestuurders en beroep doen op privé-milities). De onderneming zou onder meer logistieke en financiële steun hebben verschaft aan militairen van de Birmaanse junta die zich onder meer vergrepen aan dwangarbeid, deportaties, doodslag,

¹ J. WOUTERS en H. PANKEN (eds.), *De Genocidewet in internationaal perspectief*, Gent, Larcier, 2002, 377 p. ; J. WOUTERS en H. PANKEN, “Waar naartoe met de Genocidewet?”, 19 oktober 2002, *R.W.*, 2002, pp. 253-255; J. WOUTERS en L. DE SMET, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen voor ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht in het licht van de Belgische Genocidewet”, *Working paper KU-Leuven*, januari 2003, p. 3.

² Wet van 16 juni 1993 betreffende de bestraffing van ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht, *B.S.*, 5 augustus 1993, zoals geamendeerd bij wet van 10 februari 1999, *B.S.*, 23 maart 1999.

³ J. WOUTERS, “België’s experiment met de Genocidewet en de komst van het Internationaal Strafhof”, *Working paper KU-Leuven*, 22p.

willekeurige executies en martelpraktijken.⁴ De Genocidewet veroorzaakte opnieuw opschudding maar ditmaal bij het Belgische bedrijfsleven dat vreesde dat de Genocidewet een mogelijke impact zou kunnen hebben op buitenlandse investeringen in België en indirect dus ook een belangrijke weerslag op de economie en de werkgelegenheid in België.⁵

3. Het is dan ook vanuit deze optiek dat deze problematiek zal worden benaderd. Na een korte inleiding van de materie (Titel I), zullen wij nagaan of internationale bedrijven als dader of deelnemer (naar Belgisch recht) strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen gesteld worden wegens voormelde internationale misdrijven. Daarna zullen wij ons toespitsen op het mechanisme van de klacht met burgerlijke partijstelling en het toepassingsbereik van de begrippen ‘strafbare deelneming’ en ‘verzuim tot handelen’ ten aanzien van rechtspersonen. Vervolgens, wordt de samenloop van strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met deze van de natuurlijke persoon besproken en worden de mogelijke strafrechtelijke sancties die hieruit kunnen voortvloeien onderzocht (Titel II).

Tenslotte, kaderen we de Belgische wetgeving in het licht van vergelijkbare initiatieven op internationaal vlak en meer bepaald naar aanleiding van de oprichting van het Internationaal Strafhof (Titel III).

---

⁴ X., “TotalFinaElf ontkent steun aan leger Birma”, De Standaard, Brussel, VUM, 9 mei 2002; “TotalFinaElf aux prises avec la justice belge”, L’Echo, 11 mei 2002.

⁵ G. KEUTGEN “Compétence universelle: pas d’insécurité juridique, il faut légiférer en connaissance de cause”, L’Echo, 4 december 2002; N. GHISLAIN, “Compétence universelle: le monde des affaires sur pied de gueurre”, Le Journal du juriste, 17 december 2002, p. 2.

TITEL I - Strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen naar Belgisch recht voor *genocide, misdaden tegen de mensheid en oorlogsmisdaden*

4. De Wet van 4 mei 1999⁶, introduceerde met het nieuwe artikel 5 Sw. de strafrechtelijke aansprakelijkheid van *rechtspersonen in de Belgische rechtsorde*⁷.

Luidens artikel 5, lid 1, Sw. is een rechtspersoon “*strafrechtelijk verantwoordelijk voor misdrijven die hetzij een intrinsiek verband hebben met de verwezenlijking van zijn doel of de waarneming van zijn belangen, of die, naar blijkt uit de concrete omstandigheden, voor zijn rekening zijn gepleegd*”.

5. De Wet van 4 mei 1999 vertrekt vanuit de *rechtspersoon*⁸ als maatschappelijke realiteit die een eigen strafrechtelijke fout kan begaan en hiervoor zelf strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gesteld. De strafwet sluit in dit opzicht aan bij de opvatting in het vennootschapsrecht dat de rechtspersoon een eigen identiteit heeft, met eigen rechten en plichten. De identiteit van de rechtspersoon kan aldus los worden gezien van de som van de samenstellende vennoten of aandeelhouders. Het gaat om een autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid, wat inhoudt dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon in het gedrang kan worden gebracht, ook al werd geen fout in hoofde van een natuurlijke persoon vastgesteld of werd de natuurlijke persoon die handelde niet geïdentificeerd.⁹ Het beginsel van de strafrechtelijke

⁶ Wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, B.S., 22 juni 1999.

⁷ Voor een uitvoerige bespreking van het toepassingsgebied *ratione societas* van de Wet inzake de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen: zie P. BRAEKMANS, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen: de onderneming strafbaar (I)”, Or., 1999, pp. 187 – 190.

⁸ Het toepassingsbereik van art. 5. Sw. is ruimer dan rechtspersonen. Krachtens art. 5, lid 3, Sw. worden met rechtspersonen gelijkgesteld: tijdelijke handelsvennootschappen, stille handelsvennootschappen (art. 47 en 48 W. Venn.), handelsvennootschappen met rechtspersoonlijkheid en burgerlijke vennootschappen die niet de vorm van een handelsvennootschap hebben aangenomen (zie thans art. 2 §3 W. Venn.).

Feitelijke verenigingen (bv. bepaalde politieke partijen en vakbonden) worden daarentegen niet met de rechtspersonen gelijkgesteld. (F. DERUYCK, o.c., p. 653).

Art. 5, lid 4, Sw. sluit van de toepassing van dit artikel uit: de federale staat, de gewesten, de gemeenschappen, de provincies, de Brusselse agglomeratie, de gemeenten, de binnengemeentelijke territoriale organen, de Franse Gemeenschapscommissie, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn. Niet-commerciële privaatrechtelijke rechtspersonen zoals verenigingen zonder winstoogmerk en instellingen van openbaar nut vallen onder de toepassing van art. 5 Sw.: zie Ph. TRAEEST, “De wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, T.R.V., 1999, p. 455. Klaarblijkelijk moet de reden gezocht worden in het feit dat deze rechtspersonen een rechtstreeks verkozen orgaan hebben (Toelichting, Parl. St., Senaat, 1998 – 1999, nr. 1-1217/1, p. 3).

⁹ Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen, Verslag namens de Commissie voor de justitie, Parl. St., Senaat, 1988-1999, nr. 1-1217/6, pp. 18-19.

verantwoordelijkheid van rechtspersonen geldt als *‘fundamenteel principe betreffende de draagwijdte van het strafrecht’*¹⁰.

6. “In principe komen aldus *alle* misdrijven in aanmerking voor de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen. De wetgever heeft, in tegenstelling tot bv. het Franse stelsel, op dit vlak geen beperkingen ingevoerd.”¹¹ Dit wordt eveneens nader gepreciseerd in de toelichting bij het wetsvoorstel.¹² De artikelen 136*bis* Sw., 136*ter* Sw. en 136*quater* Sw. stellen respectievelijk genocide, misdaden tegen de mensheid en oorlogsmisdaden strafbaar.¹³

7. De wet ligt derhalve in het verlengde van een principiële arrest van het Hof van Cassatie van 8 april 1946 waarin voor het eerst in de rechtspraak werd aangenomen dat een rechtspersoon een misdrijf kan begaan¹⁴ en van een cassatiearrest van 19 oktober 1992 waarin gesteld werd dat een rechtspersoon een voortgezet misdrijf kan plegen en dat het daartoe vereiste opzet door de rechter kan worden vastgesteld zonder dat de natuurlijke personen, organen of aangestelden dienen aangewezen te worden door wier toedoen de rechtspersoon is opgetreden^{15, 16}.

8. Op basis van artikel 6 en 7 van V.T. Sv. kan elke Belg of elk persoon met hoofdverblijfplaats op het Belgisch grondgebied voor deze humanitairrechtelijke misdrijven vervolgd worden in België, zelfs al werden deze humanitairrechtelijke misdrijven in het buitenland gepleegd (*actief* personaliteitsbeginsel).

9. In dit opzicht kan een moederbedrijf, met zetel gevestigd *in België*, strafrechtelijke ‘mede’-verantwoordelijk geacht worden indien haar filiaal met aparte rechtspersoonlijkheid, medeplichtig zou zijn aan het plegen van *humanitairrechtelijke* misdrijven in het buitenland.¹⁷

¹⁰ Wetsvoorstel tot invoering van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersonen, Parl. St., Senaat, 1998 – 1999, nr. 1-1217/1, 10.

¹¹ “De Raad van State zag hierin, m.i. ten onrechte, een schending van het legaliteitsbeginsel (Parl. St., Senaat, 1998 – 1999, nr. 1-1217/6, p. 120). Het legaliteitsbeginsel vereist dat, op het ogenblik van het plegen van de feiten, de dader ervan weet dat de gedraging strafbaar is, en welke straf erop gesteld is (*nullum crimen, nulla poena, sine lege*). Welnu, de rechtspersoon weet welke gedragingen strafbaar zijn en welke straffen zijn die op deze gedragingen gesteld worden. Net zoals de natuurlijke personen wordt de rechtspersoon geacht de incriminaties in het Strafwetboek en de bijzondere strafwetten te kennen...” (F. DERUYCK, o.c., p. 654).

¹² Toelichting, Parl. St., Senaat, 1998 – 1999, nr. 1217/1, pp. 3 – 4; A. DE NAUW en F. DERUYCK, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, 4 maart 2000, R.W. 2000, pp. 901 – 902.

¹³ Voor een uitvoerige bespreking van de strafbaarstellingen van de misdaad van genocide, misdaad tegen de mensheid en oorlogsmisdaden: zie J. WOUTERS en C. RYNGAERT, “De strafbaarstelling van misdaden tegen het internationaal humanitair recht in het Belgisch materieel strafrecht in het licht van het Statuut van het Internationaal Strafgerechtshof”, Working paper KU-Leuven, oktober 2004, pp. 6 – 13.

¹⁴ Cass. 8 april 1946, Arr. Verbr., 1946, p. 137.

¹⁵ Cass. 19 oktober 1992, Arr. Cass., 1991-1992, p. 1204.

¹⁶ L. DUPONT, Beginselen van strafrecht, Leuven, Acco, 2002, p. 199.

¹⁷ D. VANDERMEERSCH, “Dimension internationale” in M. NIHOUL (ed.), La responsabilité pénale des personnes morales en Belgique, Brugge, La Charte, 2005, pp. 248-249.

10. De mogelijkheid tot vervolging van een zusterbedrijf met aparte rechtspersoonlijkheid, gevestigd in België, voor *humanitairrechtelijke* misdrijven gepleegd in het buitenland door een ander filiaal (met aparte rechtspersoonlijkheid) van de groep indien er geen enkele hiërarchische band bestaat tussen beide filialen en indien zij op geen enkele wijze is tussengekomen bij het plegen van de humanitairrechtelijke misdrijven lijkt ons minder realistisch.¹⁸

11. Volgens de bepalingen van het IPR-wetboek is de plaats waar zich de hoofdvestiging of de effectieve leiding van de rechtspersoon bevindt determinerend voor diens nationaliteit en aldus voor het op de rechtspersoon toepasselijke rechtsstelsel (Art. 109¹⁹ en 110²⁰ IPR-wetboek). Deze “werkelijke zetelleer”²¹ – eveneens toegepast in o.a. Duitsland en Frankrijk - geldt voor alle vennootschappen met rechtspersoonlijkheid. Dit alles betekent dat, wanneer de werkelijke zetel van een vennootschap in het buitenland gevestigd is, de in dit buitenland geldende rechtsregels als ‘*lex societatis*’ uitmaken of de vennootschap in kwestie rechtspersoonlijkheid heeft of niet.

12. Let wel, een *buitenlandse* rechtspersoon die een misdrijf pleegt in België kan in principe worden vervolgd conform de principes van de territorialiteit van de strafwet (Art. 3 en 4 Sw.), met name de toepassing van het Belgisch strafrecht op alle misdrijven gepleegd op Belgisch grondgebied en kan eveneens worden vervolgd voor misdrijven gepleegd in het buitenland ingevolge de Belgische extraterritoriale rechtsmacht voor humanitairrechtelijke misdrijven (art. 24 Sv.).

13. De kans dat een moederbedrijf, met zetel gevestigd in *Frankrijk*, vervolgd wordt voor een vermeende mede-plichtigheid aan *gewone* misdrijven (m.u.v. onder andere humanitairrechtelijke misdrijven – art 10, 1^obis V.T. Sv.²²/art. 12 V.T. Sv.) lijkt nochtans

¹⁸ D. VANDERMEERSCH, o.c., pp. 252 – 253.

¹⁹ Belgische rechter slechts bevoegd voor vorderingen met betrekking tot geldigheid, werking, ontbinding of vereffening rechtspersoon, indien de *voornaamste vestiging* (art. 4, §3 IPR-wetboek) of statutaire zetel zich bij instellen vordering in België bevindt.

²⁰ Rechtspersonen worden beheerst door het recht van de Staat op wiens grondgebied zich vanaf de oprichting hun *voornaamste vestiging* (art. 4, §3 IPR-wetboek) bevindt. Indien het buitenlands recht verwijst naar het recht van de Staat volgens hetwelk de rechtspersoon is opgericht, is dit laatste recht van toepassing.

²¹ Vgl. met de incorporatieleer (Angelsaksische landen, NL, CH,...) volgens welke leer het recht van het land volgens hetwelk de vennootschap *werd opgericht* van toepassing is.

²² Het passief personaliteitsbeginsel vervat in artikel 10, 1^obis V.T. Sv. (gewijzigd bij wet van 22 mei 2006) vereist een ‘belangrijk aanknopingspunt’ met België op het ogenblik van de **feiten** (*en niet op het ogenblik van de klacht zoals vermeld in het ‘vernietigde’ artikel 29, §3, tweede lid van de wet van 5 augustus betreffende ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht*) (Arbitragehof nr. 68/2005, 13 april 2005).

weinig plausibel gezien artikel 12 V.T. Sv. vervolgingen voor deze *gewone* misdrijven slechts mogelijk maakt indien de beschuldigde zich in België bevindt (*passief* personaliteitsbeginsel).²³

14. Hoewel bestraffing mogelijk blijkt voor *humanitairrechtelijke* misdrijven, kan men zich evenwel vragen stellen bij de (beperkte) mogelijkheid tot een efficiënte uitvoering van de straffen op het moederbedrijf indien het moederbedrijf *geen* patrimonium heeft op Belgisch grondgebied.²⁴

---

²³ Zowel in Frankrijk als in België werd geopteerd voor de ‘werkelijke’ zetelleer. Bij toepassing van artikel 110 IPR-wetboek heeft dit tot gevolg dat, indien op basis van het Belgisch recht de ‘voornaamste zetel’ zich in Frankrijk bevindt (Art. 109 IPR-wetboek), het Belgisch recht op basis van artikel 110 IPR-wetboek doorverwijst naar Frankrijk voor het toepasselijke recht. Frankrijk hanteert hetzelfde criterium als België waardoor het Franse recht van toepassing blijft op de Franse moedervereniging. Bijgevolg kan de beschuldigde Franse moedervereniging niet vervolgd worden in België (art. 12 V.T. Sv.) gezien zij zich niet op het Belgisch grondgebied bevindt (artikel 24 en 26bis Sv). Het resultaat ware anders indien de zetel gelegen was in een land waar men opteert voor de incorporatieleer (Angelsaksische landen, NL, CH,...) (D. VANDERMEERSCH, o.c., pp. 252 – 253).

²⁴ D. VANDERMEERSCH, o.c., pp. 260 – 263.

TITEL II - Zorgpunten voor het bedrijfsleven²⁵
--

15. Ondernemingen stellen zich hoofdzakelijk vragen omtrent de voorwaarden en modaliteiten van de strafbaarstelling. Vooral de klacht met burgerlijke partijstelling (1), de mogelijkheid tot bestraffing op grond van strafbare deelneming (2) en de mate waarin ook bedrijfsleiders strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld kunnen worden voor ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht (3), lijken hen zorgen te baren.

Hoofdstuk 1. Klacht met burgerlijke partijstelling

16. Extraterritoriale rechtsmacht voor humanitairrechtelijke misdaden²⁶ kan uitsluitend worden uitgeoefend op basis van het actief (verdachte is Belg of heeft zijn hoofdverblijfplaats in België) en passief personaliteitsbeginsel (slachtoffer is Belg of een in België erkende vluchteling die er zijn gewone verblijfplaats heeft, in de zin van het Verdrag van Genève van 1951 betreffende de status van vluchtelingen en het Aanvullend Protocol of persoon die sinds minstens drie jaar effectief gewoonlijk en legaal in België verblijft).

17. Een dergelijke regeling biedt voor buitenlandse rechtspersonen eveneens meer rechtszekerheid.

18. Onder de wet van 5 augustus 2003 – gewijzigd bij wet van 22 mei 2006 - blijft een klacht met burgerlijke partijstelling mogelijk. Er werd echter wel een ‘serieuze filter’ ingebracht daar in het verleden van deze procedure verschillende malen misbruik werd gemaakt voor klachten die in wezen politieke, symbolische of ideologische doelstelling nastreefden.

19. De federale procureur kan de onderzoeksrechter vatten om een onderzoek in te stellen wanneer een klacht bij hem aanhangig werd gemaakt (art. 144^{quater} Sw.). In vier gevallen kan de federaal procureur echter oordelen om geen verder gevolg te geven aan de klacht indien:

“1° de klacht kennelijk niet gegrond is; of

²⁵ M. NIHOUL, e.a., La responsabilité des personnes morales en Belgique, Brussel, La Charte, 2005, 429 p.

²⁶ Voor een uitgebreide analyse van de humanitairrechtelijke misdaden onder de Wet van 5 augustus 2003: zie J. WOUTERS en C. RYNGAERT, o.c., pp. 6 – 21.

2°) de feiten bedoeld in de klacht niet overeenstemmen met een kwalificatie van de misdrijven bedoeld in boek II, titel Ibis, van het Strafwetboek; of

3°) uit deze klacht geen ontvankelijke strafvordering kan volgen; of

4°) uit de concrete omstandigheden van de zaak blijkt dat de zaak, in het belang van een goede rechtsbedeling en met eerbiediging van de internationale verplichtingen van België, aanhangig zou moeten worden gemaakt hetzij bij de internationale rechtscolleges, hetzij voor een rechtscollege van de plaats waar de feiten zijn gepleegd, hetzij voor een rechtscollege van de plaats waarvan de dader een onderdaan is of van de plaats waar hij kan worden gevonden, en dit voor zover dit rechtscollege de kenmerken van onafhankelijkheid, onpartijdigheid en billijkheid vertoont, zoals dat onder meer kan blijken uit de relevante internationale verbintenissen²⁷ waardoor België en deze Staat gebonden zijn.”²⁸

20. Indien de federale procureur van oordeel is dat een of meer van de hierboven vermelde voorwaarden (1°, 2° en 3°) vervuld is doet hij voor de kamer van inbeschuldigingstelling van het Hof van Beroep te Brussel vorderingen die beogen te beslissen, naar gelang van het geval, dat er geen reden is tot vervolging of dat de strafvordering niet ontvankelijk is. De federale procureur wordt alleen gehoord. Indien de kamer van inbeschuldigingstelling van het Hof van Beroep te Brussel desondanks besluit dat een of meer van de voorwaarden (1°, 2° en 3°) vervuld zijn, wijst hij de territoriaal bevoegde onderzoeksrechter aan en bepaalt hij op welke feiten het onderzoek betrekking heeft. Vervolgens wordt gehandeld overeenkomstig het gemeen recht. Binnen de 15 dagen, te rekenen van de uitspraak van het arrest, kan de federale procureur hiertegen evenwel cassatieberoep instellen.

In het vierde geval seponeert de federale procureur de zaak en geeft hij van zijn beslissing kennis aan de minister van Justitie. Tegen deze beslissing tot seponering staat geen enkel rechtsmiddel open (art. 10, 1°bis Sv.).

21. Dankzij deze bijkomende filterfunctie is het risico op retorsies jegens België of Belgische ondernemingen wegens een toevloed aan klachten tegen buitenlandse bedrijven beperkt en valt de vrees dat internationale bedrijfsleiders België voortaan zouden mijden goeddeels weg.

²⁷ Het gaat hier met name om verdragen en conventies zoals het EU-Verdrag, het Noord-Atlantisch Verdrag, het Statuut van de Raad van Europa, het Europees Uitleveringsverdrag van 13 december 1957 of het Europees Rechtshulpverdrag van 20 april 1959.

²⁸ Artikel 4 van de wet van 5 augustus 2003 betreffende ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht, B.S., 7 augustus 2003, p. 40506.

Hoofdstuk 2. Mogelijkheid van bestraffing op grond van strafbare deelneming en strafbaar verzuim tot handelen²⁹

22. Een tweede bekommernis betreft de mogelijkheid van bestraffing op grond van de strafbare deelneming en het verzuim tot handelen. De bedrijfswereld ervaart beide mogelijkheden als een bron van onzekerheid omdat de draagwijdte ervan alles behalve duidelijk zou zijn: volstaat het uitoefenen van een normale economische activiteit of het louter investeren in een land waarin ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht plaatsvinden om als medeplichtige of mededader te worden beschouwd? Valt het betalen van belastingen aan een overheid die dergelijke schendingen begaat, of het uitvoeren van een opdracht voor dergelijke overheid, hieronder? En gaat de verplichting tot handelen dermate ver dat de onderneming zich dient terug te trekken van zodra ze vaststelt dat een regime betrokken is bij het plegen van internationale misdaden?³⁰

23. Artikel 136*septies*, 4° Sw. bevestigt expliciet dat deelneming met de op het voltooide misdrijf gestelde straf wordt gestraft, *zelfs zonder dat dit gevolgen heeft gehad*.

24. Volgens artikel 66 Sw. is er in beginsel slechts sprake van **strafbare deelneming** op voorwaarde dat de deelnemer wist dat een strafbaar feit werd gepleegd en hij hieraan op positieve wijze deelnam met het vereiste opzet.³¹ “Het is met andere woorden weinig waarschijnlijk dat het loutere feit dat een onderneming economisch actief is in een bepaalde staat – en aldaar aan de overheid belastingen zou betalen – op zich zou volstaan om strafrechtelijk als mededader of medeplichtige te worden gekwalificeerd aan een eventuele genocide, misdaden tegen de mensheid of oorlogsmisdaden. Enkel indien de onderneming met kennis van zaken via haar aanwezigheid het plegen van dergelijke misdaden stimuleert of

²⁹ Het bevel, het voorstel, het aanzetten en de poging (art. 136*septies*, 1°, 2°, 3°, 6° Sw. worden hier niet besproken gezien het o.i. weinig plausibel lijkt dat een ‘Europees’ multinationalaal bedrijf zich hieraan zou vergrijpen gezien de trend van ‘corporate governance’ binnen Europa.

³⁰ G. Keutgen, o.c.

³¹ Artikel 66 Sw. straft zij die een misdaad hebben uitgevoerd of aan de uitvoering rechtstreeks hebben meegewerkt, en zij die door enige daad tot de uitvoering zodanige hulp hebben verleend dat de misdaad of het wanbedrijf zonder hun bijstand niet had kunnen worden gepleegd.

indien zij bewust een actieve bijdrage daartoe levert, kan dit het geval zijn.”³² Voorafgaand overleg is niet vereist.

25. Waar artikel 66, al. 3 Sw. het mededaderschap strafbaar stelt, stelt artikel 67, al. 3 Sw.³³ de medeplichtigheid strafbaar. Mededaderschap impliceert dat men hetzij het misdrijf zelf gepleegd heeft, hetzij ertoe heeft aangezet of een onmisbare hulp daartoe heeft verstrekt; medeplichtigheid impliceert dat de hulp bijkomstig was.³⁴ In het eerste geval dient de hulp bij de uitvoering van een humanitairrechtelijke misdaad een *condition sine qua non* te zijn voor de uitvoering van de misdaad om de mededader strafbaar te stellen terwijl dit in het tweede geval geen *condition sine qua non* dient te zijn om de medeplichtige strafbaar te stellen.³⁵

26. Op basis van een vergelijkende analyse tussen diverse opvattingen omtrent strafbare deelneming concluderen J. Wouters en L. De Smet dat strafbare deelneming ‘*op zijn minst een bepaald moreel of fysiek gedrag veronderstelt dat een stimulerende impact heeft op de dader met betrekking tot het plegen of pogen te plegen van de misdaad en vereist dat de deelnemer weet dat hij door dit gedrag bijdraagt tot het plegen van deze misdaad.*’³⁶

27. Artikel 136septies, 5° Sw. bestraft, met de op het voltooide misdrijf gestelde straf, **het verzuim gebruik te maken van de mogelijkheid tot handelen** vanwege zij die kennis hebben van bevelen, gegeven met het oog op de uitvoering van een dergelijk misdrijf of van feiten die een begin van uitvoering hiervan vormen, ofschoon zij de voltooiing ervan konden verhinderen of konden doen ophouden. Opmerkelijk is dat de Belgische wet het vereiste van ‘kennis’ strenger toepast dan het Internationaal Strafgerechtshof (hierna ISH). “De Belgische wet

³² J. WOUTERS en L. DE SMET, o.c., p. 17; voor een uitgebreidere bespreking van de ‘deelneming door onthouding’ zie: S. VAN OVERBEKE, “Deelneming door onthouding” in A. VANDEPLAS, P. ARNOU (eds.), Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer, Antwerpen, Kluwer, 1993, pp. 1 – 29.

³³ Artikel 67 Sw straft zij die onderrichtingen hebben gegeven om de misdaad te plegen, zij die middelen hebben verschaft die tot de misdaad hebben gediend, wetende dat ze daartoe zouden dienen en zij die met hun weten de dader of de daders hebben geholpen of bijgestaan in daden die de misdaad hebben voorbereid, vergemakkelijkt of voltooid.

³⁴ C. VAN DEN WYNGAERT, Strafrecht, strafprocesrecht & internationaal strafrecht, Antwerpen, Maklu, 2003, p. 316.

³⁵ Vgl. met Internationaal Tribunaal voor voormalig Joegoslavië en Internationaal Tribunaal voor Rwanda “Uit de rechtspraak van het Internationaal Tribunaal voor voormalig Joegoslavië blijkt dat elke vorm van praktische hulp, aanmoediging of morele steun die een *substantieel* effect heeft op het plegen van de misdaad hieronder valt [(ICTY, Prosecutor v. Furundzija, IT-95-17/1-T, 10 december 1998, § 235 en § 249. Het Internationaal Tribunaal voor Rwanda (Prosecutor t. Akayesu, 96-4-T, 2 september 1998, § 535, beschikbaar op <http://www.ictj.org/>) stelt dienoemtrent : “*The ingredients of complicity under Common Law do not appear to be different from those under Civil Law. To a large extent, the forms of accomplice participation, namely “aid and abet, counsel and procure”, mirror those conducts characterized under Civil Law as “l’aide et l’assistance, la fourniture des moyens*”. Of dit het geval is, moet in elke zaak concreet worden beoordeeld. Het loutere feit dat men wist dat het bedoelde gedrag bijdroeg tot het plegen van de misdaad volstaat om als medeplichtig te worden beschouwd; voor mededaderschap geldt een strikter vereiste. [...] Onder welbepaalde omstandigheden kan blijkens de rechtspraak van het Internationaal Tribunaal voor voormalig Joegoslavië de loutere aanwezigheid reeds tot deelneming leiden.” (J. WOUTERS en L. DE SMET, o.c., pp. 17 - 18).

³⁶ J. WOUTERS en L. DE SMET, o.c., pp. 16 – 21.

vereist immers dat de verdachte ‘kennis’ had van de bevelen, terwijl het overeenkomstig het Statuut van Rome reeds voldoende is dat de verdachte ‘had moeten weten’ dat zijn strijdkrachten de misdaden zouden plegen (artikel 28 (1) van het Statuut), of bewust geen acht geslagen had op informatie die duidelijk aangaf dat zijn ondergeschikten deze misdaden zouden plegen of op het punt stonden deze te plegen (artikel 28 (2) van het Statuut).”³⁷ Anderzijds had de Belgische wetgever vollediger kunnen zijn door *expliciet* te vereisen dat de verzuimende persoon ‘de leiding’ heeft over de strijdkrachten of ondergeschikten gezien het moeilijk voor te stellen is hoe een ondergeschikte de voltooiing van het misdrijf zou kunnen verhinderen of doen ophouden indien hij niet op een of andere manier in een hiërarchische positie staat tegenover de plegers van het misdrijf.³⁸ Hoewel uit de voorbereidende werken van de Genocidewet in zijn oorspronkelijke versie van 1993 duidelijk blijkt dat de bedoeling van de wetgever was om enkel militaire meerderen te viseren met hierboven vermelde strafbepaling, blijkt sommige doctrine ervan uit te gaan dat bovenvermelde strafbepaling zowel slaat op hetzij militaire, hetzij politieke, hiërarchische meerderen, *de jure*, dan wel *de facto*. Dat ondernemingen in bepaalde omstandigheden zich in een dergelijke positie van ‘*daadwerkelijk gezag en leiding*’ zouden bevinden, is weliswaar niet geheel uitgesloten, maar dit zal allicht slechts zeer uitzonderlijk het geval zijn.³⁹

28. Overeenkomstig artikel 5, lid 1, Sw. kan een rechtspersoon slechts strafrechtelijk verantwoordelijk worden gesteld voor misdrijven die “*een intrinsiek verband hebben met de verwezenlijking van zijn doel of de waarneming van zijn belangen, of die, naar blijkt uit de concrete omstandigheden, voor zijn rekening zijn gepleegd*”.

In de toelichting bij het wetsvoorstel werd gesteld dat de rechtspersoon slechts strafrechtelijk verantwoordelijk dient te zijn indien er een intrinsieke band⁴⁰ is tussen de het strafrechtelijk feit en “de rechtspersoon als zodanig”.

29. Deze precisering van de **materiële** toerekening (doel, belang of voor rekening van) van een misdrijf aan een rechtspersoon maakt duidelijk dat een occasioneel verband tussen het misdrijf en de rechtspersoon niet volstaat om tot toerekening over te gaan⁴¹ en dat, voor zover een

³⁷ J. WOUTERS en C. RYNGAERT, o.c., pp. 27 - 28.

³⁸ *Contra*: Toelichting van de vertegenwoordiger van de Minister, Parl. St., Senaat, 1991-1992, nr. 481-5, p. 15.

³⁹ J. WOUTERS en L. DE SMET, o.c., p. 22.

⁴⁰ Onbewust werd door de vereiste van de ‘intrinsieke band’ de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon ingeperkt daar er van uit zou kunnen gegaan worden dat een occasionele overtreding geen enkel ‘intrinsiek’ verband houdt met het maatschappelijk doel van de rechtspersoon.

⁴¹ *Zie Parl. St.*, Kamer, 1998-99, nr. 2093/5, p. 26.

intrinsiek verband niet voorligt, uit de concrete omstandigheden⁴² van het misdrijf dient te blijken dat het misdrijf voor rekening van de rechtspersoon werd gepleegd.⁴³ Dit is bijvoorbeeld niet het geval indien de werknemers, bedienden, een bestuurder,... slechts gebruik hebben gemaakt van het juridisch kader of het materiaal van de rechtspersoon om misdrijven te plegen in hun eigen belang.⁴⁴ Dit is echter wel het geval indien een bedrijf profijt haalt uit illegale tewerkstelling van goedkope buitenlandse arbeidskrachten.

30. “Het **moreel** element is eveneens een substantieel bestanddeel⁴⁵ van het misdrijf. Om de morele verwijtbaarheid in hoofde van de rechtspersoon te bepalen kunnen navolgende criteria worden aangewend: (1) dat het misdrijf werd gepleegd door iemand die de rechtspersoon vertegenwoordigt of (2) dat het misdrijf werd bevolen, geleid of toegelaten door de feitelijke leiding binnen de rechtspersoon⁴⁶; (3) de vraag of het strafbaar feit voorkomt uit een opzettelijke beslissing die werd genomen binnen de rechtspersoon; (4) de aanwezigheid van nalatigheid op het niveau van de rechtspersoon die in causaal verband staat met het misdrijf (gebrekkige interne organisatie van de rechtspersoon, onvoldoende veiligheidsmaatregelen of onredelijke budgettaire beperkingen); (5) ten aanzien van onopzettelijke misdrijven zal moeten worden aangetoond dat aangestelden of lasthebbers kennis hadden van het risico voor het plegen van het misdrijf en nalatig zijn geweest met het nemen van maatregelen om het misdrijf te voorkomen; (6) wanneer de wet een algemeen of bijzonder opzet als constitutief bestanddeel van het misdrijf vereist, zal bewezen moeten worden dat dit ook aanwezig was in hoofde van de leidinggevende instanties.”⁴⁷ Het schuldelement kan ook blijken uit het feit dat bepaalde praktijken binnen de rechtspersoon werden *gedoogd*.⁴⁸ Logischerwijze zou men hieruit kunnen afleiden dat de rechtspersoon daadwerkelijk (formeel verzet) stappen dient te ondernemen – zoals bijvoorbeeld de sluiting - indien bepaalde van haar filialen met aparte rechtspersoonlijkheid een laakbaar gedrag kan verweten worden. Zoniet zou deze rechtspersoon als mede-plichtige aanzien kunnen worden.

⁴² Het is aangewezen dat de feitenrechter het materieel criterium benadert als een compromis tussen twee legitieme doelstellingen: enerzijds vermijden dat de rechtspersoon zich voor elke gedraging van de natuurlijke persoon zou dienen te verantwoorden, anderzijds echter evenzeer te vermijden dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersonen onaanvaardbaar zou worden ingeperkt. (F. Deruyck, o.c., p. 654).

⁴³ M. GOLLIER en F. LAGASSE, “La responsabilité des personnes morales: le point sur la question après l’entrée en vigueur de la loi du 4 mai 1999”, *Soc. Kron.*, 1999, p. 523; Ph. TRAEST, o.c., p. 460.

⁴⁴ *Parl. St.*, Senaat 1998-1999, I-1217/1, p. 4.

⁴⁵ In tegenstelling tot het materieel bestanddeel is dit criterium *niet* opgenomen in de wet en is het dan ook bij uitstek het domein van de feitenrechter.

⁴⁶ Het loutere lidmaatschap van de raad van bestuur blijkt niet voldoende te zijn om het misdrijf toe te rekenen aan een lid daarvan (Antwerpen, 22 november 1984, noot M. DE SWAEF, *R.W.*, 1985, pp. 1850 – 1852 en Brussel, 24 april 1985, noot M. DE SWAEF, *R.W.*, 1985, pp. 882 – 884).

⁴⁷ Arbeidshof, O.M., I.D./B.V.B.A. P.E., 2005/55, Gent 17 oktober 2002, *T. Straft.*, 2005, p. 448.

⁴⁸ *Parl. St.*, Senaat 1998-1999, I-1217/6, p. 27.

31. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon zal met andere woorden slechts mogelijk zijn indien het feit materieel aan de rechtspersoon kan worden toegerekend én wanneer het moreel element ook in hoofde van de rechtspersoon aanwezig is m.a.w. dat het bedrijf, de rechtspersoon ‘schuld’ (algemeen of bijzonder opzet of zelfs onachtzaamheid) treft. “Als de organen alles in het werk hebben gesteld om het misdrijf te beletten en zij bovendien kunnen bewijzen dat de handelingen niets te maken hebben met de verwezenlijking van het doel van de vennootschap, is er geen probleem. Als dat niet het geval is, moet worden gekeken of zowel de materiële als morele toerekenbaarheid van de handeling aan de vennootschap kan worden aangetoond. Er moet worden nagegaan of de handeling deel uitmaakt van een strafbare gedraging van de rechtspersoon. Als uit de feitelijke omstandigheden niet blijkt dat de geïsoleerde handeling van de natuurlijke persoon voortvloeit uit het strafbare gedrag van de vennootschap, kan de rechtspersoon niet strafrechtelijk verantwoordelijk worden gesteld. Nogmaals moge benadrukt dat het hierbij dus niet gaat om een automatische objectieve verantwoordelijkheid. Als de organen expliciet verzet hebben geboden en ondubbelzinnig de wil hebben getoond om deze handelingen te beletten, kan de vennootschap niet verantwoordelijk worden gesteld.”⁴⁹

Hoofdstuk 3. Cumulatieve strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersoon en natuurlijke persoon

32. Dat rechtspersonen naar Belgisch recht strafrechtelijke verantwoordelijkheid kunnen dragen voor ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht sluit niet uit dat ook natuurlijke personen hiervoor tegelijkertijd strafrechtelijk verantwoordelijk gesteld kunnen worden indien zij zich mede schuldig maken aan dergelijke misdaden. De basisregel is dat een cumul van verantwoordelijkheden in beginsel uitgesloten is.

33. Art. 5, lid 2, Sw. regelt de strafrechtelijke samenloopregeling dat uitsluitend van toepassing kan worden gemaakt indien er minstens twee daders (*rechtspersoon* en één of meerdere

---

⁴⁹ *Parl. St.*, Senaat 1998-1999, 1-1217/6, pp. 25 – 26.

natuurlijke personen⁵⁰) zijn aan wie het misdrijf kan worden toegerekend^{51, 52}. Zoniet zou het risico kunnen bestaan dat een rechtspersoon strafrechtelijk verantwoordelijk wordt gehouden voor een handeling die een werknemer heeft gepleegd voor eigen rekening, in privé-tijd en zonder enige band met de bedrijfsactiviteiten. Indien het misdrijf door de natuurlijke persoon *in concreto*⁵³ wetens en willens (dus minstens met algemeen opzet – *dolus generalis*) werd gepleegd, **kan** hij samen met de verantwoordelijke rechtspersoon worden veroordeeld (*‘cumul’*).

34. Het Hof van Cassatie heeft beslist dat de vraag of een misdrijf wetens en willens werd gepleegd niet moet beoordeeld worden op grond van de *kwalificatie*, maar op basis van de aanwezigheid van opzet in de *concrete geestesgesteldheid van de natuurlijke persoon*.⁵⁴

35. Hierdoor wordt vermeden dat de reglementaire misdrijven, waarvoor *geen* opzet moet worden bewezen en waarvoor “schuld door wetsinbreuk” volstaat, aan de *cumul* zouden ontsnappen. Het onderscheid dat moet worden gemaakt heeft dus betrekking op de vraag of er, in de concrete omstandigheden van de zaak, opzet is in hoofde van de natuurlijke persoon die het misdrijf heeft gepleegd. Handelde de natuurlijk persoon *wetens en willens*⁵⁵, dan kan hij samen met de rechtspersoon worden veroordeeld. De meeste misdrijven van rechtspersonen

⁵⁰ Het Arbitragehof vergeleek in haar arrest van 5 mei 2004 de samenloop van ouderschap tussen een natuurlijke en een rechtspersoon met de samenloop tussen twee natuurlijke personen en concludeerde dat de verschillende regimes van aansprakelijkheid geen schending inhouden van artikel 10 en 11 van de Gec. Gw. (Arbitragehof nr. 75/2004, 5 mei 2004).

⁵¹ Over de toerekening van misdrijven aan natuurlijke personen en rechtspersonen: zie P. WAETERINCKX, “De autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en de samenloop van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met deze van de natuurlijke persoon (art. 5 lid, 2 Sw.). *“A never ending story”*. – De gecombineerde toepassing met de eendaadse samenloop/eenheid van opzet., T. Straft., 2005, pp. 461 – 472.

⁵² Cass. 19 november 2003, P.01.1551/F: *dat [...] die strafuitsluitende verschoningsgrond alleen van toepassing is in geval van samenloop tussen de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met die van de natuurlijke persoon*”

⁵³ Cass. 4 maart 2003, A.R. P.02.1249.N, concl. DE SWAEF, NjW., 2003, p. 563. “Tijdens de parlementaire werkzaamheden werd herhaaldelijk benadrukt dat deze beoordeling dient te geschieden op grond van een concrete analyse van de feitelijke toestand en niet geschiedt in functie van de wettelijke kwalificatie van het misdrijf, doch wel in concreto, vanuit de natuurlijke persoon en diens concrete ingesteldheid op het ogenblik van het begaan van het strafbare feit. Er dient daarbij aldus rekening te worden gehouden met de feitelijke elementen die in het strafdossier zijn vervat, alsmede met de verklaringen en de feitelijke bevindingen, verzameld en verkregen tijdens het opsporingsonderzoek (en/of het gerechtelijk onderzoek) en het onderzoek ter terechtzitting. (Arbeidshof, O.M., I.D./B.V.B.A. P.E., 2005/55, Gent 17 oktober 2002, T. Straft., 2005, p. 449).

⁵⁴ Cass. 4 maart 2003, NjW., 2003, 563.

⁵⁵ Cumulatie in dit geval zal slechts mogelijk zijn indien blijkt dat de natuurlijke persoon de fout opzettelijk heeft gepleegd doch niet indien hij enkel onvoorzichtig heeft gehandeld. Wetens betekent dat de dader moet weten dat hij de strafwet overtreedt, willens dat hij de strafbare gedraging ook wil (Ph. TRAEEST, o.c., pp. 467 - 468).

zijn immers reglementaire misdrijven die zich situeren in het bijzonder strafrecht, zoals bv. economische⁵⁶, sociale⁵⁷, fiscale en milieumisdrijven⁵⁸.

36. “Bij deze misdrijven dient de rechter na te gaan of de overtreding *in concreto* al dan niet wetens en willens werd gepleegd. Is dit het geval, dan *kan* hij zowel de rechtspersoon als een als verdachte geïdentificeerde natuurlijke persoon veroordelen. Is dit niet zo, dan dient hij diegene die de *zwaarste fout* beging te veroordelen. Bij sommige van bovenvermelde misdrijven die geen opzet vereisen voorziet de regelgever soms bijkomend in een regeling die specifiek het bedrieglijk handelen bestraft. Dit is om fraude adequater te kunnen aanpakken. Een voorbeeld daarvan is de goedkeuring van jaarrekeningen van vennootschappen en ondernemingen. Bedrieglijk opzet heeft aanleiding tot zwaardere sancties en de rechter *kan* in dit geval meteen de rechtspersoon *steeds* samen met de betrokken natuurlijke personen veroordelen. In veel gevallen echter maakt de regelgever dit onderscheid niet en zal de rechter, ongeacht het misdrijf *in concreto* al dan niet opzettelijk werd gepleegd, hetzelfde wetsartikel toepassen.”⁵⁹

37. Een opzettelijk misdrijf is bijvoorbeeld het geval waar een onderneming belastingen ontduikt, producten namaakt, valsheid in geschriften, gebruik van valse geschriften, oplichting, diefstal, heling, misbruik van vertrouwen,....

38. Dienaangaande kan eveneens verwezen worden naar de recente vordering van het parket in het “Electragate” schandaal. Het parket vraagt de verwijzing van Suez, Electrabelbaas Jean-Pierre Hansen en vier overige verdachten voor poging tot bedrijfsspionage bij dochter Electrabel. Volgens het parket zou Jean-Pierre Hansen, toenmalig voorzitter van Electrabel en operationeel directeur bij Suez drie computertechnici – zonder het medeweten van de directie - hebben binnengelaten in het holst van de nacht op het hoofdkwartier van Electrabel met zijn badge om er *spyware* te installeren. De veelbesproken computerkraak die plaatsvond op 19 januari 2004 zou vermoedelijk zijn voortgevloeid uit een crisisberaad bij moederbedrijf Suez, dat naar eigen zeggen aanwijzingen had over een nakende vijandige overnamepoging door het Spaanse Iberdrola. De beschuldigingen in de eindvordering van het parket zijn divers en variëren van aanzetten tot het kraken van een informaticasysteem, de computerkraak zelf en een poging tot het onderscheppen van privécommunicatie. Gezien er *opzet* in het spel is

---

⁵⁶ Bv. foutieve attestaties en goedkeuringen van jaarrekeningen en resultatenrekeningen van vennootschappen of van ondernemingen, inbreuken op de wet handelspraktijken, verlening van consumentenkrediet zonder vereiste erkenning of inschrijving,...

⁵⁷ Bv. het veroorzaken van geluidshinder, het niet of niet correct betalen van het loon, het overtreden van de reglementering van het ter beschikking stellen van werknemers ten behoeve van gebruikers,...

⁵⁸ Bv. luchtverontreiniging, onrechtmatige lozingen,...

⁵⁹ P. WAETERINCKX, p. 467, o.c., p. 15; C. VAN DEN WYNGAERT, o.c., p. 128.

riskeert Suez een boete van ruim 1 miljoen € en riskeren de andere verdachte partijen tot vijf jaar cel en een miljoen € boete. Het is evenwel nog aan de raadkamer om te beslissen of de zes partijen ook daadwerkelijk voor de strafrechter moeten verschijnen.⁶⁰

39. Hoewel de voorbereidende werken aangeven dat cumulatie enkel mogelijk is met betrekking tot opzettelijke misdrijven⁶¹ stellen bepaalde auteurs dat cumulatie ook mogelijk is in geval van onopzettelijke misdrijven (‘onachtzaamheidsmisdrijven’⁶²) indien deze ‘*wetens en willens*’ werden gepleegd.⁶³ Volgens sommigen is dit ook de lezing van het Hof van Cassatie.⁶⁴ Sowieso zijn de misdaden opgenomen in de wet van 5 augustus 2003, zoals gewijzigd bij wet van 22 mei 2006, naar hun aard opzettelijke misdrijven waardoor de cumulatie van strafrechtelijke verantwoordelijkheid standhoudt.

40. Enkel met betrekking tot het verzuim gebruik te maken van de mogelijkheid tot handelen kan discussie bestaan, aangezien dit *ook*⁶⁵ onopzettelijk kan gebeuren.

41. Werd het misdrijf door de natuurlijke persoon daarentegen uit onachtzaamheid gepleegd, dan kan enkel óf de natuurlijke persoon óf de rechtspersoon worden gestraft, afhankelijk van wie de zwaarste fout heeft begaan (‘*decumul*’).⁶⁶

⁶⁰ N. TANGHE, “Parket wil Suez voor strafrechter wegens spionage - Electragate blijft Suez achtervolgen”, De Standaard, Brussel, VUM, 18 augustus 2006, p. E4.

⁶¹ Memorie van toelichting, Parl. St., Senaat, 1998-1999, nr. 1-1217/1, p. 6.

⁶² Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen verzuismisdrijven en misdrijven uit onachtzaamheid. “Verzuims- of nalatigheidsmisdrijven hebben betrekking op het materieel element van het misdrijf (dit betreft de positieve of negatieve gedraging) (art. 422bis en 422ter Sw.), terwijl misdrijven door onachtzaamheid op het moreel element van het misdrijf betrekking hebben (dit betreft de schuldvorm: opzet, onachtzaamheid of schuld door wetsinbreuk) (art. 418 – 422 Sw.) zoals bv. ontzeggen van medische hulp aan gewonden, het ontzeggen van voedsel aan gevangenen of een bevel om het redden van overlevenden van een schipbreuk te verbieden. Belangrijk voor een goed begrip is dat de misdrijven door nalatigheid waarop de wetgever doelt in artikel 136septies, 5° Sw., in werkelijkheid misdrijven door onachtzaamheid (‘négligence’) zijn. Deze misdrijven zijn naar Belgisch recht slechts strafbaar indien de wet dit uitdrukkelijk bepaalt.” (J. WOUTERS en C. RYNGAERT, o.c., p. 8; D. VANDERMEERSCH, “The ICC Statute and Belgian Law”, Journal of International Criminal Justice, 2004, p. 140).

⁶³ H. VAN BAVEL, “De Wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, A.J.T., 1999 – 2000, p. 214.

⁶⁴ L. MONSEREZ, “De cumulatie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen met die van natuurlijke personen”, DAOR, 2001, p. 256.

⁶⁵ *Schuldig* verzuim is een *opzettelijk* verzuimsdelict.

⁶⁶ Voor enkele kritische beschouwingen zie P. WAETERINCKX, “De cumulatie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met die van de natuurlijke persoon. Art. 5, tweede lid Sw., een staaltje van onbehoorlijke regelgeving”, 14 april 2001, R.W., 2001, p. 1220; S. VAN DYCK, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen: wie, wanneer en wat met de natuurlijke persoon?” in VRG-Alumni (ed.), Recht in beweging, Antwerpen, Maklu, 2004, p. 288; A. DE NAUW en F. DERUYCK, o.c., p. 906; R. VERSTRAETEN, “Kritische beschouwingen bij het nieuwe strafrechtelijke aansprakelijkheidsregime voor rechtspersonen” in A. BENOIT-MOURY, M. DENEFF, D. DEVOS, e.a. (Eds.), Nieuw vennootschaps- en financieel recht 1999, Kalmthout, Biblo, 1999, p. 240 en P. WAETERINCKX, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon, een kritische analyse van enkele *capita selecta* uit de eerste rechtspraak” in X. (ed.), Strafrecht van nu en straks, Brugge, Die Keure, 2003, p. 207 e.v.

42. Uit de voorbereidende werkzaamheden van de wet valt af te leiden dat de hierboven uiteengezette regeling een uitzondering vormt op de bepalingen inzake de strafbare deelneming, die de rechters anders zou verplichten in alle gevallen de natuurlijke persoon en de rechtspersoon beiden te veroordelen, wanneer in hoofde van beiden het materieel en het intentioneel element van het misdrijf bewezen wordt geacht.⁶⁷

43. “Een voorbeeld van een bedrijf veroordeeld voor een onopzettelijk misdrijf is de NMBS. De politierechtbank in Nijvel veroordeelde de vervoersmaatschappij in 2004 tot een geldboete voor het treinongeval in het Waalse Pécrot op 27 maart 2001. Bij de treinbotsing kwamen acht mensen om het leven. De rechtbank wees de NMBS aan als hoofdverantwoordelijke omdat ze te weinig geïnvesteerd had in de opleiding van haar personeel. Hoewel de diverse werknemers ook steken hadden laten vallen, kregen ze geen straffen opgelegd. De rechter oordeelde dat de NMBS de grootste verantwoordelijkheid droeg, en dus gingen de individuen vrijuit.”⁶⁸

44. De ganse controverse rond de al dan niet retroactiviteit van de decumulbepaling van artikel 5, lid 2, Sw. werd uitgeklaard door het Arbitragehof. In haar arresten van 9 april 2003⁶⁹ en 2 juli 2003⁷⁰ oordeelde het Arbitragehof – in tegenstelling tot sommige rechtsleer⁷¹ – dat artikel 5, lid 2, van het Sw. de artikelen 10 en 11 van de Grondwet en artikel 14 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten niet schendt, in zoverre het niet van toepassing is op de feiten gepleegd vóór de inwerkingtreding ervan.

45. “Begin april 2006 keurde de ministerraad echter wel een wetsontwerp goed dat die regeling wellicht afschaft. Als het ontwerp wordt doorgevoerd, kan de strafrechter ook bij onopzettelijk gepleegde misdrijven zowel het bedrijf als de verantwoordelijken in de onderneming straffen.”⁷² Hoewel het wetsontwerp een belangrijk signaal van wantrouwen is t.a.v. de ondernemingen is het vanuit praktisch perspectief wel een goede zaak⁷³ gezien het soms bijzonder moeilijk kan zijn om aan te duiden wie de zwaarste fout begaat en de mogelijke straffeloosheid als gevolg voor één van de partijen als onredelijk (*strijdig met het*

⁶⁷ Parl. St., Senaat 1998 – 1999, 1-1217/1, blz. 6-7.

⁶⁸ E. CLEEREN, “Deugdelijk bestuurder vermijdt de strafrechter”, *De Tijd*, Brussel, 28 april 2006.

⁶⁹ Arbitragehof nr. 42/2003, 9 april 2003.

⁷⁰ Arbitragehof nr. 99/2003, 2 juli 2003.

⁷¹ F. DERUYCK en B. SPRIET, “De (niet-)retroactiviteit van de decumulbepaling van artikel 5, lid 2, van het strafwetboek: een gesloten discussie?”, *T. Straft.*, 2000, pp. 264 – 269; L. FESTAETS, “De retroactieve toepassing van artikel 5, tweede lid, 22 juni 2002, *R.W.*, 2002, pp. 1617 – 1620.

⁷² E. CLEEREN, o.c.

⁷³ ‘*Noch in Nederland, noch in Frankrijk wordt getornd aan de mogelijkheid tot cumulatieve vervolging en veroordeling van natuurlijke en rechtspersoon. Waarom dit in België wel nodig was, is noch rechtsdogmatisch, noch rechtspraktisch te begrijpen.*’ (F. DERUYCK, ‘Vennootschappen weldra strafbaar’, in Belgische vereniging van bedrijfsjuristen, e.a. (eds.) *Les sociétés bientôt punissables. Quel impact sur la vie des entreprises?*, Brussel, Bruylant, 1999, p. 44) en Ph. TRAEST, o.c., p. 488.

*gelijkheidsbeginsel*⁷⁴) aanzien kan worden t.a.v. de andere ‘veroordeelde’⁷⁵ partij.⁷⁶ Daarnaast zou men zich nog de vraag kunnen stellen of dit geen miskennis inhoudt van de bijzondere eisen (precisie, duidelijkheid en voorspelbaarheid) waaraan de strafwetten dienen te voldoen. Het Arbitragehof antwoordde hier ontkennend op door te stellen dat elke natuurlijke of rechtspersoon weet dat hij kan worden vervolgd en veroordeeld indien zijn gedraging samenvalt met de constitutieve bestanddelen van een misdrijf. De beoordelingsvrijheid over de ‘zwaarste fout’ verhindert niet dat de beklaagde zijn recht van verdediging kan uitoefenen m.b.t. de ernst van de fout die hem ten laste wordt gelegd. De rechter moet over die ernst oordelen door de constitutieve elementen van het desbetreffende misdrijf als criterium te nemen en door – rekening houdend met de concrete omstandigheden – zich een beeld te vormen van de graad van autonomie waarover de natuurlijke persoon t.a.v. de rechtspersoon beschikt.⁷⁷

46. *Enkel* strafrechtelijk beteugelbare fouten kunnen met mekaar worden vergeleken. De vergelijking dient niet gemaakt ingeval de natuurlijke persoon bv. een strafrechtelijke fout heeft gepleegd en de rechtspersoon enkel een burgerrechtelijke fout kan worden aangewreven.⁷⁸

47. “Uitzoeken wie het meeste schuld treft, is niet eenvoudig. Stel dat er een ongeval gebeurt met een vrachtwagen van een transportfirma door een gebrekkig onderhoud. Wie maakt dan de zwaarste fout? Het bedrijf dat onvoldoende in zijn wagenpark investeert? De mecaniciens die het onderhoud op zijn beloop laat omdat hij niet over de noodzakelijke middelen beschikt? Of de vrachtwagenchauffeur die rijdt met een vehikel waarvan hij weet dat het niet correct onderhouden is?⁷⁹ De wet bevat geen criteria om uit te maken wat moet worden verstaan onder “zwaarste fout”. Het gaat zoals gesteld om een feitelijke beoordeling van de rechter, wat redelijk merkwaardig is in strafrecht. De rechterlijke macht zal hierover met de jaren duidelijkheid dienen te scheppen. In bepaalde rechtsleer wordt aangenomen dat de zwaarste fout degene is die de beslissende rol heeft gespeeld bij de totstandkoming van het misdrijf.⁸⁰ In

⁷⁴ Arbitragehof nr. 128/2002, 10 juli 2002, *B.S.*, 13 november 2002 (art. 5 tweede lid Sw. schendt de G.W. in samenhang met art. 6 en 7 E.V.R.M. niet, doordat het bepaalt dat, indien de geïdentificeerde natuurlijke persoon de fout wetens en willens heeft gepleegd, hij samen met de verantwoordelijke rechtspersoon kan worden veroordeeld.)

⁷⁵ Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen *vervolgd* worden en *veroordeeld* worden. Onder de huidige wetgeving kunnen zowel de rechtspersoon als de natuurlijke personen *vervolgd* worden maar beiden kunnen *niet veroordeeld* worden in geval van *onopzettelijke* gepleegde misdrijven (A. DE NAUW en F. DERUYCK, p. 906).

⁷⁶ F. DERUYCK, pp. 42 – 43, o.c., p. 18.

⁷⁷ Arbitragehof nr. 128/2002 van 10 juli 2002, p. 13 (B.6.8).

⁷⁸ S. LANCKRIET, e.a., *Vennootschappen en strafrecht*, UGA, Heule, 2002, p. 114 (138).

⁷⁹ E. CLEEREN, o.c.

⁸⁰ J. MESSINE, “La responsabilité pénale des personnes morales exclut-elle la responsabilité pénale des personnes physiques?”, bijdrage op de studiedag ‘La responsabilité pénale des personnes morales’, 28 september

de praktijk is reeds gebleken dat steeds gepoogd wordt de tenlaste gelegde feiten als een geval van ‘zwaarste fout’ voor te stellen. Vaak wordt dan uit het oog verloren dat om een decumul te bekomen ten voordele van de natuurlijke persoon vereist wordt dat een natuurlijke persoon is geïdentificeerd, dat deze het misdrijf niet wetens en willens heeft gepleegd en dat de rechtspersoon een zwaardere fout heeft begaan dan de natuurlijke persoon.⁸¹

48. De strafrechtelijke toerekening is een ‘bedrijfsrisico’ geworden en bedrijfsleiders kunnen zich het best tegen strafrechtelijke vervolging wapenen door “deugdelijk” te besturen. “Het Hof van Beroep te Gent heeft drie criteria uitgewerkt om uit te maken wanneer een bedrijfsleider dat doet. Hij moet er in de eerste plaats voor zorgen dat zijn bedrijf goed is georganiseerd. Ten tweede moet een “redelijk en voorzichtig” bedrijfsleider de juiste man op de juiste plaats in dienst nemen. Als je als “redelijk en voorzichtig” gedelegeerd bestuurder van een bouwbedrijf bv. verschillende werven hebt, en onmogelijk kan controleren of de bouwvakkers de veiligheidsvoorschriften op al die werven naleven, moet je er als “redelijk en voorzichtig” gedelegeerd bestuurder voor zorgen dat een werfleider dat doet. Tot slot moet de bedrijfsleiding voldoende controle en toezicht uitoefenen. Het volstaat niet een werfleider aangeduid te hebben maar de werfleider dient eveneens gecontroleerd en desnoods bijgestuurd te worden. Die criteria bepalen of iemand zijn bedrijf als een goede huisvader bestuurt. Is dat het geval, dan is het risico op een veroordeling wegens een onopzettelijk misdrijf zo goed als onbestaande.”⁸² Daarnaast zou men o.i. eveneens kunnen rekening houden met deontologische codes binnen bedrijven voor zover deze effectief worden nageleefd.

49. De decumul impliceert echter wel niet noodzakelijkerwijze een burgerrechtelijke immuniteit voor de begunstigde natuurlijke of rechtspersoon. Meer zelfs, door een vrijspraak sluit de strafrechter, de strafwaardigheid uit (‘strafuitsluitende verschoningsgrond’) maar bevestigt hij meteen wél – automatisch - het bestaan van een delictstypisch feit dat wederrechtelijk en verwijtbaar is. De toepassing van de ‘decumul’ veronderstelt dus steeds dat het als misdrijf omschreven feit als bewezen wordt geacht en als een fout (‘onrechtmatigheid’) aanzien wordt in het kader van een vordering in de zin van artikel 1382 BW. De burgerlijke aansprakelijkheid zal weliswaar pas komen vast te staan na het bewijs door de benadeelde van de schade en het oorzakelijk verband, maar de automatische vaststelling van de fout verlicht in

1999, Brussel, Skyroom Events, p. 12.

⁸¹ J. VAN DEN BERGHE, “Praktijkproblemen en een proeven van oplossing bij de toepassing van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen” in Vlaamse Conferentie der Balie van Gent (ed.), *Strafrecht*, Antwerpen, Maklu, 2001, p. 139.

⁸² E. CLEEREN, o.c.

aanzienlijke mate zijn bewijsplicht indien betrokkene een schadeclaim wil richten tegen een “vrijgesproken” rechtspersoon.⁸³ De benadeelde kan zich beroepen op het gezag van gewijsde van deze strafrechtelijke “vrijspraak”.⁸⁴ De burgerlijke rechter is dan gebonden door de vaststelling van de fout in de zin van artikel 1382 B.W. en kan enkel nog oordelen of deze fout schade heeft veroorzaakt.

50. Gezien de humanitairrechtelijke misdrijven ‘onverjaarbaar’ zijn (art. 21 V.T. Sv. en art. 91 Sw.) zullen de bedrijven nooit bevrijd zijn van de mogelijke nefaste gevolgen van een ‘strafrechtelijke’ veroordeling of vrijspraak daar de ‘burgerlijke’ vordering nooit kan verjaren vóór de strafvordering en een strafvordering op basis van deze humanitairrechtelijke misdrijven altijd mogelijk blijft gezien de onverjaarbaarheid van deze misdrijven.

51. Daarnaast dient er niet noodzakelijk een ‘strafrechtelijke’ veroordeling plaats te vinden om een bedrijf te treffen. Een pure ‘burgerrechtelijke’ vordering tegen een bedrijf kan eveneens een serieuze financiële impact hebben. Hieromtrent kan ondermeer verwezen worden naar het Eternit-dossier waar ex-werknemers van Eternit die ziek worden door vroegere blootstelling aan asbest, een vergoeding van het bedrijf kunnen krijgen van 42 000 €.⁸⁵

52. Kan een misdrijf niet toegerekend worden aan een identificeerbare natuurlijke persoon dan stelt zich uiteraard het probleem van de cumul of de decumul van de strafbaarheid niet, evenmin als wanneer het aan een identificeerbare natuurlijke persoon toerekenbaar misdrijf niet toerekenbaar is aan een rechtspersoon of wanneer het om een ander misdrijf gaat.⁸⁶

⁸³ De analyse van de gevolgen op *burgerrechtelijk* vlak na een toepassing van artikel 5 Sw. zijn niet het voorwerp van deze studie (Zie evenwel S. VAN DYCK en J. VANANROYE, “Het lot van de burgerlijke vordering bij toepassing van de strafuitsluitende verschoningsgrond uit art. 5 2 Sw., *T. Straft.*, 2004, pp. 189 – 192; J. VANANROYE en S. VAN DYCK, “Burgerrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersoon en natuurlijke persoon bij de ‘decumul’ van art. 5 tweede lid Sw.”, *T.R.V.*, 2003, p. 445 e.v.).

⁸⁴ I. BOONE, “Gezag van strafrechtelijk gewijsde en de burgerlijke rechter”, *NjW*, 2002, p. 340.

⁸⁵ JIR, “Eternit moet betalen voor asbestdode”, *De Standaard*, Brussel, VUM, p. 2.

⁸⁶ L. DUPONT, o.c., p. 205; P. BRAEKMANS, o.c., pp. 193 – 194.

Hoofdstuk 4. Welke sancties kunnen vennootschappen oplopen?⁸⁷

53. De rechtbanken kunnen de handelsvennootschappen niet veroordelen tot een gevangenisstraf. Voor de lichtste inbreuken (overtredingen) worden de bedrijven gestraft met geldboetes van 137,5 tot 1375 €. Voor de zwaarste feiten (misdaden), die bij individuen worden bestraft met levenslange opsluiting kunnen de geldboetes variëren van 1 320 000 tot 3 960 000 €. De zwaarste geldboete zou vooral van toepassing kunnen zijn op multinationals die zich in het buitenland medeplichtig maken aan oorlogsmisdaden, genocide, en misdaden tegen de menselijkheid waar heel zware straffen opstaan (art. 136*quinquies* Sw.).⁸⁸ In die bedragen zijn de opdecimen – alle in de wet vermelde boetes moeten worden vermenigvuldigd met 5,5 – ingecalculeerd. Voor alle andere misdrijven zette de wetgever een ingewikkeld conversiemechanisme op poten waarbij gevangenisstraffen van zoveel maanden tot zoveel jaar worden omgezet in een geldboete gezien deze niet kunnen toegepast worden op rechtspersonen (art. 41*bis* Sw).

54. Naast de geldboete (*hoofdstraf*), kan de rechter ook *nog* andere, *bijkomende* straffen opleggen aan de rechtspersoon zoals o.a. de verbeurdverklaring van vermogensvoordelen die uit het misdrijf voortkomen.⁸⁹ Deze bijkomende straffen zijn steeds facultatief en kunnen *niet* onafhankelijk van een hoofdstraf worden uitgesproken.⁹⁰

55. Verder voorziet de wet in bijzondere sancties, zoals de ontbinding⁹¹ van de vennootschap. De rechter kan de ontbinding – de doodstraf voor vennootschappen - alleen opleggen als de vennootschap is opgericht met als *enige* doel een misdrijf te plegen. “Dat is het geval als schermvennootschappen worden opgericht, louter om de betaling van de BTW te ontlopen. Dergelijke bijkomende straf zou anders een pervers effect kunnen hebben in hoofde van de werknemers die eventueel ter goeder trouw bepaalde taken op zich namen en door de ontbinding van de rechtspersoon hun werk verliezen. De rechter kan de ontbinding van de

⁸⁷S. ROMANIELLO, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersonen – artikel 5 van het Strafwetboek ingevoerd door de Wet van 4 mei 1999” in P. WAETERINCKX en J. VAN STEENWINCKEL (eds.), *Strafrecht in de Onderneming*, Antwerpen, Intersentia, 2004, pp. 46 – 55.

⁸⁸J. WOUTERS en C. RYNGAERT, o.c., pp. 30 – 33.

⁸⁹Voor een uitvoerige bespreking van de straffen: zie P. BRAEKMANS, o.c., pp. 195 - 202.

⁹⁰P. HAMER en S. ROMANIELO, “La responsabilité pénale des personnes morales: principes” in Belgische vereniging van bedrijfsjuristen, e.a. (eds.) *Les sociétés bientôt punissables. Quel impact sur la vie des entreprises?*, Brussel, Bruylant, 1999, pp. 31 – 33.

⁹¹De mogelijkheden om via een vrijwillige ontbinding (*cf.* art. 20 V.T. Sv.) te ontsnappen aan een eventuele strafrechtelijke aansprakelijkheid zijn beperkt (A. DE NAUW en F. DERUYCK, o.c., pp. 910 – 911; A. MASSET, “La loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales: une extension du filet pénal modalisée”, 16 oktober 1999, *J.T.*, 1999, p. 659; Ph. TRAEEST, o.c., pp. 484 - 486).

vennootschap ook opleggen als een reguliere vennootschap gaandeweg is afgeweken van haar reguliere doel naar een crimineel doel, bv. als een kleinere bank of een wisselkantoor geleidelijk aan niets anders meer zou doen dan ‘vuil’ geld witwassen.”⁹² De voorbereidende werkzaamheden van de wet doen echter wel vermoeden dat het afwenden van het doel eng moet worden begrepen in deze zin dat de rechtspersoon nog praktisch uitsluitend werkzaamheden verricht die geen enkel uitstaans meer hebben met het doel waarvoor de rechtspersoon werd opgericht.

56. De rechter kan ook de tijdelijke of definitieve sluiting bevelen of verbieden een werkzaamheid uit te oefenen voor zover het geen opdracht van openbare dienstverlening betreft. Dat kan alleen als de wet die sancties oplegt. “De sluiting wordt expliciet voorzien in milieuzaken. Zo kan de rechter, onder bepaalde voorwaarden, inrichtingen sluiten bij verontreiniging van oppervlaktewater of bij inbreuken op de wetgeving over giftig afval. De sluiting van een inrichting kan ook in fiscale zaken, ten aanzien van frauderende fiscale adviesbedrijven.”⁹³

57. “Het VBO reageerde opgelucht dat de regering haar plannen heeft laten varen om de strafrechter de mogelijkheid te geven dat hij vanaf een veroordeling tot een boete van 132 000 €, kan veroordelen tot een sluiting, een handelsverbod of een verbod om nog aan openbare aanbestedingen deel te nemen. Wel kan boete van 66 000 € of meer gekoppeld worden aan een verbod voor openbare aanbestedingen voor zover de overheid deze veroordeling niet naast zich neergelegd heeft op basis van ‘het algemeen belang’.”⁹⁴ Deze straf lijkt o.i. echter ook inopportuun gezien de wetgeving betreffende overheidsopdrachten zelf reeds voorziet in de uitsluiting van bedrijven die niet aan een reeks zeer strikte voorwaarden voldoen, die trouwens veel verder dan een blanco strafregister gaan.

58. De rechter kan ook de bekendmaking of verspreiding van het vonnis opleggen op kosten van de veroordeelde.

59. Het strafregister voor vennootschappen, ook voorzien in de wet van 1999, is nog altijd niet wettelijk geregeld hoewel de registratie in de praktijk al sinds mei 1999 gebeurt en er eveneens sedert deze datum reeds uittreksels uit het strafregister aan rechtspersonen worden afgeleverd.⁹⁵ Het uittreksel kan gratis door de rechtspersoon worden opgevraagd en kan meestal binnen

⁹² E. CLEEREN, o.c.

⁹³ E. CLEEREN, o.c.

⁹⁴ LB, ‘Wijziging strafrecht bedrijven is signaal van wantrouwen’, *De Tijd*, 7 april 2006, p. 7.

⁹⁵ Rechtspersonen die een uittreksel uit hun strafregister wensen, kunnen dit schriftelijk aanvragen (per fax of per post) aan: FOD Justitie, Dienst Centraal Strafregister, Hallepoort 5, 1060 Brussel – Tel 02-542 72 74 (NL), Tel 02 542 72 86 (FR) – Fax 02 542 72 97.

enkele dagen worden verkregen. Het kan vooral nuttig zijn om dit uittreksel te vragen in het kader van een due diligence onderzoek bij overname van een rechtspersoon.⁹⁶

---

⁹⁶ P. BAX, Opname rechtspersonen in centraal strafregister mag niet, maar gebeurt wel, De Juristenkrant, Diegem, Kluwer, 7 juni 2006, p. 13.

TITEL III - Strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen vanuit Europees en internationaal perspectief

Hoofdstuk 1. Internationaal Strafgerechtshof

60. “Tijdens de onderhandelingen voor de oprichting van het ISH⁹⁷ kwam de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen opnieuw op de onderhandelingstafel. Op initiatief van Frankrijk werd een voorstel uitgewerkt dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van *rechtspersonen*⁹⁸ voor de in het Statuut omschreven misdaden beoogde.⁹⁹ Het voorstel onderwierp de rechtsmacht van het ISH evenwel aan zeer strikte voorwaarden. Het ging ervan uit dat het ISH in de eerste plaats bevoegd is om individuen te vervolgen en dat de rechtsmacht over rechtspersonen een aanvulling hierop vormde. Mede om die reden bepaalde het voorstel dat een rechtspersoon enkel kon worden vervolgd en berecht voor een ten laste gelegde misdaad wanneer (i) tevens een natuurlijk persoon die een controlepositie in de rechtspersoon bekleedde¹⁰⁰, in staat van beschuldiging was gesteld én veroordeeld was voor de betrokken misdaad en (ii) deze natuurlijke persoon de misdaad had begaan in naam van en met de uitdrukkelijke instemming van de rechtspersoon en in het kader van de activiteiten van deze laatste. Toen het evenwel duidelijk werd dat het zelfs met betrekking tot dit beperkte voorstel onmogelijk was om tot een consensus te komen – er waren zowel pragmatische als

⁹⁷ Oppericht bij het Statuut van Rome inzake het Internationale Strafgerechtshof, gedaan te Rome op 17 juli 1998, goedgekeurd bij Wet van 25 mei 2000, B.S., 1 december 2000; zie J. Wouters, o.c., pp. 17 – 22.

⁹⁸ De notie rechtspersoon (‘juridical person’) werd als volgt gedefinieerd in het voorstel: “*a corporation whose concrete, real or dominant objective is seeking to private profit or benefit, and not a State or other public body in the exercise of State authority, a public international body or an organisation registered, and acting under the national law of a State as a non-profit organisation.*”

⁹⁹ Zie A/Conf.183/C.1/WGGP/L.5/Rev.2, 3 juli 1998. Zie tevens voor de tekst van, en commentaar bij, dit voorstel A. CLAPHAM, “The question of jurisdiction under international criminal law over legal persons”, in M. KAMMINGA en S. ZIA-ZARIFI (eds.), Liability of multinational corporations under international law, Den Haag, Kluwer Law International, 2000, pp. 146 – 158.

¹⁰⁰ Zulks naar het nationaal recht van de staat waar de rechtspersoon geregistreerd was op het ogenblik dat de misdaad werd begaan.

rechtspolitieke bezwaren¹⁰¹-, besliste Frankrijk het in te trekken.¹⁰² Hoewel de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen ook ditmaal niet werd opgenomen in de basisakte van een internationaal strafrechtscollege¹⁰³, is het waarschijnlijk voor het eerst dat deze problematiek op internationaal niveau zo uitgebreid aan bod kwam.¹⁰⁴

Hoofdstuk 2. Initiatieven op regionaal en mondiaal niveau

61. Hoewel de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen niet werd opgenomen in de basisakte van het ISH (*cf. supra*) belette dit niet dat er zich zowel op *regionaal*¹⁰⁵ als op *mondiaal* niveau internationale tendensen ontwikkelden naar een grotere responsabilisering van bedrijven.¹⁰⁶

62. Zowel het OESO-Verdrag van 1997 inzake de bestrijding van corruptie van buitenlandse ambtenaren in internationale zakelijke transacties¹⁰⁷ als het – mede daarop geïnspireerde – Verdrag van 1999 inzake de strafrechtelijke bestrijding van corruptie¹⁰⁸ van de Raad van

¹⁰¹ A. ESER vat de bezwaren als volgt samen: “*from a pragmatic point of view it was feared that the ICC would be faced with tremendous evidentiary problems when prosecuting legal entities, and from a more normative – political point of view it was emphasized that criminal liability of corporations is still rejected in many national legal orders, an international disparity which could not be brought in concord with the principle of complementarity*”. K. AMBOS voegt hieraan toe: “*The inclusion of collective liability would detract from the Court’s jurisdictional focus, which is on individuals*” (P. KIRSCH, “Article 25”, in O. TRIFFTERER (ed.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Nomos, Baden-Baden, 1999, pp. 475 - 478).

¹⁰² A. CLAPHAM, o.c., p. 157, die België vermeldt bij de landen welke tegen het voorstel gekant waren.

¹⁰³ Zie evenwel art. 25, lid 3, (d) Statuut ISH, dat gewaagt van het plegen van een onder de bevoegdheid van het ISH ressorterende misdaad “*door een groep personen die handelt met een gemeenschappelijk doel*”, wat een zekere erkenning van de notie van criminele organisatie of entiteit impliceert.

¹⁰⁴ J. WOUTERS en L. DE SMET, o.c., p. 9.

¹⁰⁵ Aanbeveling (88) 18 van het Comité van Ministers inzake de aansprakelijkheid van bedrijven met rechtspersoonlijkheid voor misdaden begaan in het kader van hun activiteiten, aangenomen op 20 oktober 1988; Recommendation (88) 18, punt I.3.a. Zie *Liability of enterprises for offences (Recommendation No. R (88)18 and explanatory memorandum)*, Straatsburg, Raad van Europa, 1990. Zie tevens reeds Aanbeveling (77) 28 van het Comité van Ministers inzake de bijdrage van strafrecht tot milieubescherming. Voor deze en andere aanbevelingen van het Comité van Ministers, zie Ph. Traest, o.c., pp. 452-453.

¹⁰⁶ I. ONSEA, *De bestrijding van georganiseerde misdaad*, Antwerpen, Intersentia, 2003, pp. 34 – 37.

¹⁰⁷ Verdrag inzake bestrijding van corruptie van buitenlandse ambtenaren in internationale zakelijke transacties, opgemaakt te Parijs op 17 december 1997, goedgekeurd bij Wet van 9 juni 1999, *B.S.*, 20 november 1999. Zie omtrent dit verdrag, het in de volgende voetnoot aangehaalde verdrag van de Raad van Europa en de Belgische Wet van 10 februari 1999 betreffende de bestraffing van corruptie (*B.S.* 22 maart 1999), D. FLORE, *L’incrimination de la corruption. Les nouveaux instruments internationaux. La nouvelle loi du 10 février 1999*, Brugge, La Chartre, 1999, 179p.

¹⁰⁸ Verdrag inzake de strafrechtelijke bestrijding van corruptie, Straatsburg, 27 januari 1999, *E.T.S.*, 173. België heeft dit verdrag op 20 april 1999 ondertekend, maar is nog niet tot ratificatie overgegaan.

Europa voorzien in de aansprakelijkheid van rechtspersonen.¹⁰⁹ Hoewel beide verdragen in eerste instantie uitdrukkelijk strafrechtelijke sancties beogen¹¹⁰, houden zij rekening met de mogelijkheid dat in het rechtstelsel van een verdragspartij de strafrechtelijke verantwoordelijkheid niet geldt voor rechtspersonen. Alleszins verplichten zij om ten aanzien van de verantwoordelijke rechtspersonen te voorzien in doeltreffende, evenredige en afschrikkende niet-strafrechtelijke sancties, met inbegrip van geldboeten.¹¹¹ Sedert de inwerkingtreding van het Verdrag van Amsterdam (1 mei 1999) nam de EU eveneens verschillende initiatieven op het vlak van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen (valsmunterij, milieudelicten, hulp aan illegale verblijfhouders, mensenhandel, terrorisme, humanitairrechtelijke misdaden).¹¹²

63. Op mondiaal vlak wendt de veiligheidsraad van de VN eveneens haar bevoegdheid aan om dwangmaatregelen te treffen onder hoofdstuk VII van het VN-Handvest¹¹³ tegen eventuele misdaden van rechtspersonen en werden er dienaangaande eveneens verdragen¹¹⁴ afgesloten.

¹⁰⁹ Zie resp. art. 3 Verdrag inzake bestrijding van corruptie van buitenlandse ambtenaren in internationale zakelijke transacties en art. 18 Verdrag inzake de strafrechtelijke bestrijding van corruptie, Explanatory Report, § 85.

¹¹⁰ Art. 3, lid 1, Verdrag inzake bestrijding van corruptie van buitenlandse ambtenaren in internationale zakelijke transacties; Verdrag inzake de strafrechtelijke bestrijding van corruptie, Explanatory Report, § 89 (commentaar bij art. 19).

¹¹¹ Art. 3, lid 2, Verdrag inzake bestrijding van corruptie van buitenlandse ambtenaren in internationale zakelijke transacties; art. 19, lid 2 Verdrag inzake de strafrechtelijke bestrijding van corruptie, Explanatory Report, § 86.

¹¹² S. CLAISSE et J-S JAMART, "L'harmonisation des sanctions" in D. FLORE, S. BOSLY, H. BRULIN, e.a., *Actualités de droit pénal*, Brussel, La Charte, 2003, pp. 59 – 81. V. HAMEEUW, 'Strafbaarstelling van terroristische misdrijven: van Europees Kaderbesluit tot het Belgische Strafwetboek', *T. Straf.*, 2005, pp. 2 – 12; Kaderbesluit 2002/475/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 inzake terrorismebestrijding, *PB*, 2002, L 164, 3; Art. 5 Gemeenschappelijk optreden 98/742/JBZ van de Raad van 22 december 1998 op basis van artikel K.3 van het Verdrag betreffende de Europese Unie inzake corruptie in de privésector, *PB*, 1998, L 358, 2; Besluit 2002/494/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 tot instelling van een Europees netwerk van aanspreekpunten inzake de personen die verantwoordelijk zijn voor genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven (*PB*, 2002, L 167, p. 1) en Besluit 2003/335/JBZ van de Raad van 8 mei 2003 inzake opsporing en vervolging van genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven (*PB*, 14 mei 2003, L 118, p. 12).

¹¹³ Resolutie 1373 van de Veiligheidsraad, aangenomen op 28 september 2001 (S/Res/1373(2001)), 1 (c).

¹¹⁴ United Nations Convention against transnational organized crime, New York, 15 november 2000. België ondertekende dit verdrag op 12 december 2000.

CONCLUSIE

64. “De invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon betekende een radicale modernisering van het Belgisch strafrecht. Hoewel het Hof van Cassatie reeds in de arresten van 8 april 1946 en 16 december 1948 had erkend dat rechtspersonen dader van een misdrijf kunnen zijn, genoten deze laatsten van het welbepaalde adagium ‘delinquere potest, sed non puniri’.” De rechtspersoon, naar civielrechtelijke normen een volwaardige actor in het juridische systeem, werd daarmee ook op strafrechtelijk vlak geresponsabiliseerd voor zijn doen en laten.¹¹⁵ Maar was men zich op dit moment wel bewust van de mogelijke (verre) reikwijdte van deze wetgeving...

65. Hoewel de Geneefse Conventies zich vooral toespitsten op de bestraffing van “oorlogsmisdadigers”¹¹⁶, gaf de implementatie van deze Conventies in onze wetgeving al snel aanleiding tot een financieel geïnspireerde claim tegen een belangrijke multinational met coördinatiecentrum te Brussel.¹¹⁷ Al snel werd duidelijk dat de genocidewetgeving het internationaal statuut van Brussel bedreigt en aanleiding zou kunnen geven tot delocalisatie van internationale instellingen en bedrijven. Meer zelfs, op langere termijn, zou het kunnen leiden tot een genocide van de werkgelegenheid in België.

66. Blijkbaar heeft de Belgische wetgever (nog) niet voldoende lessen getrokken uit het verleden ... en dient zij opnieuw geconfronteerd te worden met ‘harde feiten’ vooraleer tot inzicht te komen.¹¹⁸ Jurisdictioneel unilateralisme past in het geheel niet voor een land als België. “Op unilaterale wijze universele rechtsmacht claimen en klachten uit de hele wereld aantrekken zonder dat hiervoor de nodige resources, met inbegrip van een vlot werkend internationaal strafhulpinstrumentarium, beschikbaar zijn, werkt niet.”¹¹⁹ Het gaat bovendien niet zichzelf te ontpoppen tot rechterlijke ‘waakhond’ van de wereld wanneer er voor

¹¹⁵ S. VAN DYCK, o.c., p. 1.

¹¹⁶ “De vier Rode-Kruisconventies behoren tot de kern van het hedendaagse internationaal humanitair recht (ook ‘oorlogsrecht’ of ‘recht van gewapende conflicten’ genoemd). Zij hebben als doel eenieder te beschermen die zich als gevolg van een gewapend conflict in de handen van een vijandelijke staat bevindt: van gewonde, zieke of krijgsgevangenen strijders tot de burgerbevolking. Elk van deze vier conventies somt de daden op die als ‘ernstige inbreuken’ van het betrokken verdrag moeten worden beschouwd. De verdragspartijen moeten voor deze inbreuken in afdoende straffen in hun nationale rechtsorde voorzien.” (J. WOUTERS, o.c., pp. 4 - 5).

¹¹⁷ J. WOUTERS en H. PANKEN, o.c., pp. 244 – 245; J. WOUTERS en C. RYNGAERT, o.c., 33 p; L. DE SMET en F. NAERT, “De wet betreffende de bestraffing van ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht: een internationaalrechtelijk perspectief”, *Working paper KU-Leuven*, november 2001, 39p.

¹¹⁸ M. CARRERAS, “Van voortrekker tot grijze muis in de strijd tegen straffeloosheid”, *Jura Falconis*, 2004, p. 123 e.v.; M. VERHAEGHE, “De politieke begrafenistoet van de Genocidewet”, *Jura Falconis*, 2003, pp. 21 - 41; J. WOUTERS, o.c., 22p.

¹¹⁹ J. WOUTERS, o.c., p. 16.

nationale zaken een zeer aanzienlijke achterstand bestaat en wanneer een ‘efficiënte’ uitvoering van strafmaatregelen tegen de verantwoordelijke “rechtspersoon” uit den boze is indien deze rechtspersoon bijna geen patrimonium heeft in België en haar voornaamste zetel in het buitenland heeft.

67. Een mogelijke oplossing – op korte termijn - zou er in kunnen bestaan om de humanitairrechtelijke misdrijven expliciet uit te sluiten van het toepassingsgebied van artikel 5, lid 1, Sw.¹²⁰ en op langere termijn op Europees of internationaal niveau te streven naar een juridisch kader tot bestraffing van “rechtspersonen” en hun bedrijfsleiders die dergelijke misdrijven plegen of eraan medeplichtig zijn. Binnen de EU¹²¹ en binnen de Raad van Europa zou België het voortouw kunnen nemen en initiatieven aanzwengelen die gericht zijn op een nadere samenwerking en convergentie van nationale wetgeving inzake de bestraffing, rechtsmacht, procedures en wederzijdse samenwerking met betrekking tot de bestraffing van Europese bedrijven of buitenlandse bedrijven gevestigd in Europa die mededader of medeplichtig zijn aan humanitairrechtelijke misdaden, zonder zelf het risico te lopen van ‘economisch’ geïsoleerd te raken.

68. Zoniet zal de druk op de ondernemingen blijven bestaan gezien deze humanitairrechtelijke misdrijven onverjaarbaar zijn (art. 21 V.T. Sv. en art. 91 Sw.) en de berechtiging ervan – *zonder* beroepsmogelijkheid - rechtstreeks valt onder de bevoegdheid van het Hof van Assisen (art. 136quinquies Sw.).¹²²

¹²⁰ Een dergelijk beleid zou trouwens eveneens kaderen binnen de doelstellingen van de Geneefse Conventies (*cf. supra* nr. 117).

¹²¹ DE EU heeft op dit domein reeds twee beperkte maatregelen genomen, nl. op initiatief van Nederland het Besluit 2002/494/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 tot instelling van een Europees netwerk van aanspreekpunten inzake de personen die verantwoordelijk zijn voor genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven (PB, 2002, L 167, p. 1) en op initiatief van Denemarken het Besluit 2003/335/JBZ van de Raad van 8 mei 2003 inzake opsporing en vervolging van genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven (PB, 14 mei 2003, L 118, p. 12).

C. RYNGAERT, “Universal jurisdiction in an ICC era: a role to play for EU member states with the support of the European Union”, *Working paper KU-Leuven*, pp. 22 – 33.

¹²²De kans dat de zaak echter ooit voor het Hof van Assisen komt is weliswaar klein en zal o.i. enkel gebeuren indien ‘met zekerheid’ (voldoende geground) vaststaat dat de rechtspersoon een grote (mede-)verantwoordelijkheid droeg bij het plegen van deze humanitairrechtelijke misdrijven. De gevolgen van een *verwijzing* van de beschuldigen door *de kamer van inbeschuldigingstelling* naar het Hof van Assisen kan immers zeer zware ‘oncontroleerbare’ (*via* volksjury) gevolgen hebben (art. 217 e.v. Sv.). Dit valt best te vermijden indien het gaat om een *financieel* geïnspireerde klacht... (C. VAN DEN WYNGAERT, o.c., p. 534). In het geval van TotalFinaElf, is de kans in ieder geval reëler – voor zover de zaak om puur formeelrechtelijke redenen niet onontvankelijk wordt verklaard - gezien TotalFinaElf *blijkbaar* verscheidene minnelijke schikkingen [Californië, Frankrijk (‘Fonds *d’indemnisation* et *d’aide humanitaire*)], voorstel tot transactie in België] in dit dossier heeft getroffen waaruit impliciet een schulderkenning zou kunnen afgeleid worden... (X. VERBOVEN, e.a., “Rechtspraak volgens Total”, *De Standaard*, Brussel, VUM, 6 december 2005).

69. Mocht België toch ‘cavalier seul’ willen spelen dient de assisenprocedure als zodanig dan niet aangepast te worden voor complexe internationale zaken op het gebied van het internationaal humanitair en strafrecht? Is het rechtvaardig dat een jury - bestaande uit Belgen - exclusief beslist over de al dan niet schuldigverklaring van een bedrijf (en bedrijfsleiders) voor humanitairrechtelijke misdaden die zich *duizenden* kilometers van België hebben afgespeeld?

BIBLIOGRAPHIE

1. Wetgeving

Aanbeveling (88) 18 van het Comité van Ministers inzake de aansprakelijkheid van bedrijven met rechtspersoonlijkheid voor misdaden begaan in het kader van hun activiteiten, aangenomen op 20 oktober 1988.

Aanbeveling (77) 28 van het Comité van Ministers inzake de bijdrage van strafrecht tot milieubescherming. Voor deze en andere aanbevelingen van het Comité van Ministers.

Besluit 2002/494/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 tot instelling van een Europees netwerk van aanspreekpunten inzake de personen die verantwoordelijk zijn voor genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven, PB, 2002, L 167, p. 1.

Besluit 2003/335/JBZ van de Raad van 8 mei 2003 inzake opsporing en vervolging van genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven, PB, 14 mei 2003, L 118, p. 12.

Kaderbesluit 2002/475/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 inzake terrorismebestrijding, PB, 2002, L 164, 3.

Parl. St., Senaat, 1991-1992, nr. 481-5, 15

Parl. St., Senaat 1998-1999, 1-1217/1.

Parl. St., Senaat, 1998-1999, nr. 1-1217/6.

Parl. St., Kamer, 1998-99, nr. 2093/5, 26.

Resolutie 1373 van de Veiligheidsraad, aangenomen op 28 september 2001 (S/Res/1373(2001)), 1 (c).

Verdrag inzake bestrijding van corruptie van buitenlandse ambtenaren in internationale zakelijke transacties, opgemaakt te Parijs op 17 december 1997, goedgekeurd bij Wet van 9 juni 1999, B.S., 20 november 1999.

Verdrag inzake de strafrechtelijke bestrijding van corruptie, Straatsburg, 27 januari 1999, E.T.S., 173.

Verdrag inzake grensoverschrijdende georganiseerde misdaad, New York, 15 november 2000.

Wet van 16 juni 1993 betreffende de bestraffing van ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht, B.S., 5 augustus 1993, zoals geamendeerd bij wet van 10 februari 1999, B.S., 23 maart 1999.

Wet van 10 februari 1999 betreffende de bestraffing van corruptie, B.S., 22 maart 1999

Wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen, B.S., 22 juni 1999.

Wet van 25 mei 2000, B.S., 1 december 2000.

Wet van 5 augustus 2003 betreffende ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht, zoals gewijzigd bij wet van 22 Mei 2006, B.S., 7 juli 2006, p. 34135.

2. Doctrine

S. CLAISSE et J-S JAMART, “L’harmonisation des sanctions” in D. FLORE, S. BOSLY, H. BRULIN, e.a., Actualités de droit pénal, Brussel, La Charte, 2003, 210 p.

A. CLAPHAM, “The question of jurisdiction under international criminal law over legal persons”, in M. KAMMINGA en S. ZIA-ZARIFI (eds.), Liability of multinational corporations under international law, Den Haag, Kluwer Law International, 2000, 408 p.

L. DUPONT, Beginselen van strafrecht, Leuven, Acco, 2002, 208 p.

D. FLORE, L’incrimination de la corruption. Les nouveaux instruments internationaux. La nouvelle loi du 10 février 1999, Brugge, La Charte, 1999, 179 p.

F. DERUCK, “Vennootschappen weldra strafbaar”, in Belgische vereniging van bedrijfsjuristen, e.a. (eds.) Les sociétés bientôt punissables. Quel impact sur la vie des entreprises?, Brussel, Bruylant, 1999, 237 p.

P. HAMER en S. ROMANIELO, “La responsabilité pénale des personnes morales: principes” in Belgische vereniging van bedrijfsjuristen, e.a. (eds.) Les sociétés bientôt punissables. Quel impact sur la vie des entreprises?, Brussel, Bruylant, 1999, 237 p.

P. KIRSCH, “Article 25”, in O. TRIFFTERER (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Nomos, Baden-Baden, 1999, 1295 p.

S. LANCKRIET, e.a., Vennootschappen en strafrecht, Heule, UGA, 2002, 138 p.

M. NIHOUL, e.a., La responsabilité des personnes morales en Belgique, Brussel, La Charte, 2005, 429 p.

I. ONSA, De bestrijding van georganiseerde misdaad, Antwerpen, Intersentia, 2003, 533 p.

S. ROMANIELLO, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersonen – artikel 5 van het Strafwetboek ingevoerd door de Wet van 4 mei 1999” in P. WAETERINCKX en J. VAN STEENWINCKEL (eds.), Strafrecht in de Onderneming, Antwerpen, Intersentia, 2004, 584 p.

J. VAN DEN BERGHE, “Praktijkproblemen en een proeven van oplossing bij de toepassing van de wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van

rechtspersonen” in Vlaamse Conferentie der Balie van Gent (ed.), Strafrecht, Antwerpen, Maklu, 2001, 139.

C. VAN DEN WYNGAERT, Strafrecht, strafprocesrecht & internationaal strafrecht, Antwerpen, Maklu, 2003, 1191 p.

D. VANDERMEERSCH, “Dimension internationale” in M. NIHOUL (ed.), La responsabilité pénale des personnes morales en Belgique, Brugge, La Chartre, 2005, 273 p.

S. VAN DYCK, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen: wie, wanneer en wat met de natuurlijke persoon?” in VRG-Alumni (ed.), Recht in beweging, Antwerpen, Maklu, 2004, 288 p.

S. VAN OVERBEKE, “Deelneming door onthouding” in A. VANDEPLAS, P. ARNOU (eds.), Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer, Antwerpen, Kluwer, 1993, p. 1 e.v.

R. VERSTRAETEN, “Kritische beschouwingen bij het nieuwe strafrechtelijke aansprakelijkheidsregime voor rechtspersonen” in A. BENOIT-MOURY, M. DENEFF, D. DEVOS, e.a. (Eds.), Nieuw vennootschaps- en financieel recht 1999, Kalmthout, Biblo, 1999, 581 p.

P. WAETERINCKX, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon, een kritische analyse van enkele *capita selecta* uit de eerste rechtspraak” in A. DE NAUW, F. DERUYCK (eds.), Strafrecht van nu en straks, Brugge, Die Keure, 2003, 269 p.

J. WOUTERS en H. PANKEN (eds.), De Genocidewet in internationaal perspectief, Gent, Larcier, 2002, 377 p.

3. Rechtspraak

A. Arbitragehof

Arbitragehof nr. 128/2002, 10 juli 2002

Arbitragehof nr. 42/2003, 9 april 2003

Arbitragehof nr. 99/2003, 2 juli 2003

Arbitragehof nr. 75/2004, 5 mei 2004

Arbitragehof nr. 68/2005, 13 april 2005

B. Hof van Cassatie

Cass. 8 april 1946, Arr. Verbr., 1946, 137.

Cass. 19 oktober 1992, Arr. Cass., 1991-1992, p. 1204.

Cass. 4 maart 2003, A.R. P.02.1249.N, concl. DE SWAEF, NjW., 2003, p. 563.

Cass. 19 november 2003, P.01.1551/F

C. Hof van Beroep

Gent, O.M., I.D./B.V.B.A. P.E., 2005/55, Gent 17 oktober 2002, T. Strafr., 2005, p. 445 e.v.

Antwerpen 22 november 1984, noot M. DE SWAEF, R.W., 1985, p. 1850 e.v.

Brussel, 24 april 1985, noot M. DE SWAEF, R.W., 1985, p. 882 e.v.

D. Internationaal Tribunaal voor voormalig Joegoslavië

ICTY, Prosecutor v. Furundzija, IT-95-17/1-T, 10 december 1998, § 235.

E. Internationaal Tribunaal voor Rwanda

Prosecutor t. Akayesu, 96-4-T, 2 september 1998, § 535

4. Juridische tijdschriften

I. BOONE, “Gezag van strafrechtelijk gewijsde en de burgerlijke rechter”, NjW., 2002, p. 340.

P. BRAEKMANS, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen: de onderneming strafbaar (I) en (II)”, Or., 1999, p. 187 e.v.

M. CARRERAS, “Van voortrekker tot grijze muis in de strijd tegen straffeloosheid”, Jura Falconis, 2004, p. 123 e.v.

A. DE NAUW en F. DERUYCK, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, 4 maart 2000, R.W. 2000, p. 897 e.v.

F. DERUYCK, “Vennootschappen – Wet van 4 mei 1999 – Strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, T.B.H., 1999, p. 653 e.v.

F. DERUYCK en B. SPRIET, “De (niet-)retroactiviteit van de decumulbepaling van artikel 5, lid 2, van het strafwetboek: een gesloten discussie?”, T. Strafr., 2000, p. 264 e.v.

L. DE SMET en F. NAERT, “De wet betreffende de bestraffing van ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht: een internationaalrechtelijk perspectief”, Working paper KU-Leuven, november 2001, 39p.

M.G. FAURE, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid in de onderneming”, T.P.R., 2000, p. 1295 e.v.

L. FESTAETS, “De retroactieve toepassing van artikel 5, tweede lid”, 22 juni 2002, R.W., 2002, p. 1617 e.v.

N. GHISLAIN, “Compétence universelle: le monde des affaires sur pied de guerre”, Le Journal du juriste, 17 december 2002, p. 2 e.v.

M. GOLLIER en F. LAGASSE, “La responsabilité des personnes morales: le point sur la question après l’entrée en vigueur de la loi du 4 mai 1999”, Soc. Kron., 1999, p. 521 e.v.

V. HAMEEUW, “Strafbaarstelling van terroristische misdrijven: van Europees Kaderbesluit tot het Belgische Strafwetboek”, T. Straft., 2005, p. 2 e.v.

A. MASSET, “La loi du 4 mai 1999 instaurant la responsabilité pénale des personnes morales: une extension du filet pénal modalisée”, 16 oktober 1999, J.T., 1999, p. 653 e.v.

L. MONSEREZ, “De cumulatie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen met die van natuurlijke personen”, DAOR, 2001, p. 256 e.v.

C. RYNGAERT, “Universal jurisdiction in an ICC era: a role to play for EU member states with the support of the European Union”, Working paper KU-Leuven, pp. 22 - 33

Ph. TRAEST, “De wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, T.R.V., 1999, p. 451 e.v.

J. VANANROYE en S. VAN DYCK, “Burgerrechtelijke aansprakelijkheid van rechtspersoon en natuurlijke persoon bij de ‘decumul’ van art. 5 tweede lid Sw.”, T.R.V., 2003, p. 441 e.v.

H. VAN BAVEL, “De Wet van 4 mei 1999 tot invoering van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen”, A.J.T., 1999, p. 209 e.v.

S. VAN DYCK en J. VANANROYE, “Het lot van de burgerlijke vordering bij toepassing van de strafuitsluitende verschoningsgrond uit art. 5 2 Sw.”, T. Straft., 2004, p. 189 e.v.

D. VANDERMEERSCH, “The ICC Statute and Belgian Law”, Journal of International Criminal Justice, 2004, p. 140 e.v.

M. VERHAEGHE, “De politieke begrafenisstoet van de Genocidewet”, Jura Falconis, 2003, p. 21 e.v.

P. WAETERINCKX, “De autonome strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon en de samenloop van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met deze van de natuurlijke persoon (art. 5 lid, 2 Sw.). “*A never ending story*”. – De gecombineerde toepassing met de eendaadse samenloop/eenheid van opzet.”, T. Straft., 2005, p. 461 e.v.

P. WAETERINCKX, “De cumulatie van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de rechtspersoon met die van de natuurlijke persoon. Art. 5, tweede lid Sw., een staaltje van onbehoorlijke regelgeving”, 14 april 2001, R.W., 2001, p. 1217 e.v.

J. WOUTERS en L. DE SMET, “De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen voor ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht in het licht van de Belgische Genocidewet”, Working paper KU-Leuven, januari 2003, 24 p.

J. WOUTERS en H. PANKEN, “Waar naartoe met de Genocidewet?”, 19 oktober 2002, R.W., 2002, p. 241 e.v.

J. WOUTERS, “België’s experiment met de Genocidewet en de komst van het Internationaal Strafhof”, Working paper KU-Leuven, maart 2003, 22p.

J. WOUTERS en C. RYNGAERT, “De strafbaarstelling van misdaden tegen het internationaal humanitair recht in het Belgisch materieel strafrecht in het licht van het Statuut van het Internationaal Strafgerechtshof”, Working paper KU-Leuven, oktober 2004, 33 p.

5. Kranten

P. BAX, “Opname rechtspersonen in centraal strafregister mag niet, maar gebeurt wel”, De Juristenkrant, Diegem, Kluwer, 7 juni 2006, p. 13.

JIR, “Eternit moet betalen voor asbestdode”, De Standaard, Brussel, VUM, p. 2.

E. CLEEREN, “Deugdelijk bestuurder vermijdt de strafrechter”, De Tijd, Brussel, 28 april 2006

J. CONDIJTS, “Total a voulu payer les Birmans -Total a tenté d’arrêter les Birmans”, Le Soir, Brussel, p. 1 et p. 13.

G. KEUTGEN, “Compétence universelle: pas d’insécurité juridique, il faut légiférer en connaissance de cause”, L’Echo, 4 december 2002

LB, “Wijziging strafrecht bedrijven is signaal van wantrouwen”, De Tijd, 7 april 2006, p. 7.

N. TANGHE, “Parket wil Suez voor strafrechter wegens spionage - Electragate blijft Suez achtervolgen”, De Standaard, Brussel, VUM, 18 augustus 2006, p. E4.

X. VERBOVEN, e.a., “Rechtspraak volgens Total”, De Standaard, Brussel, VUM, 6 december 2005.

X, “TotalFinaElf ontkent steun aan leger Birma”, De Standaard, Brussel, VUM, 9 mei 2002.

X, “TotalFinaElf aux prises avec la justice belge”, L’Echo, 11 mei 2002.

6. Studiedagen

J. MESSINE, “La responsabilité pénale des personnes morales exclut-elle la responsabilité pénale des personnes physiques?”, bijdrage op de studiedag ‘La responsabilité pénale des personnes morales’, Brussel, Skyroom Events, 28 september 1999, p. 12.

A/Conf.183/C.1/WGGP/L.5/Rev.2, 3 juli 1998

